

Σπύρου Ι. Μαντά

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΚΙ Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ

24 Οδοιπορικὰ, «τομές» στα ... ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΕΦΥΡΙΑ

ΛΑΪΚΟ ΠΟΛΥΠΤΥΧΟ

ΛΑΪΚΟ ΠΟΛΥΠΤΥΧΟ

Είναι η καταγραφή και μελέτη εκφράσεων λαϊκής τέχνης και συμπεριφοράς.

Δεν αποτελεί πρόσκληση για επιστροφή.

Σκοπεύει απλά στην υπενθύμιση μιας αισθητικής και ενός ήθους, που η βαθιά τους ειλικρίνεια οδηγούσε κατευθείαν στην ταυτότητα του δημιουργού - λαού. Αυτή η ταυτότητα αποτελεί σήμερα και την τελευταία, ίσως την πιο πολύτιμη προσφορά της λαϊκής πράξης. Γιατί εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις μιας υποσχόμενης πάντα αφετηρίας.

Η προσέγγιση γίνεται με τη βοήθεια όλης της γνωστής και άγνωστης μέχρι σήμερα βιβλιογραφίας, χωρίς όμως με αυτό τον τρόπο να παραμελείται και το συναίσθημα. Σχέδια, ζωγραφιές, χάρτες, κι ένας μεγάλος αριθμός φωτογραφιών, στηρίζουν τα συμπεράσματα, λειτουργώντας ταυτόχρονα ανασταλτικά στη λήθη.

Κοντολογίς, το «Λαϊκό Πολύπτυχο», φιλοδοξεί να οδοιπορήσει στο χώρο και το χρόνο της λαϊκής ευαισθησίας, συγκρατώντας όσα μπορεί από τον απόηχό της.

Εξώφυλλο:
« Έλληνας από τα
Γιάννενα».
Λιθογραφία του
L. Dupre, 1825.

Στίφου Ι. Μαντά

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΚΙ Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ

24 οδοιπορικά, «τομές» στα... ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΕΦΥΡΙΑ

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΑΦ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ Αγρ 27 667

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 4/12/90

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ 6242 ΜΑΝ

κωδ. εγ. 6770

στην κόρη μου
τη Θεώνη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• Περιεχόμενα	3
• Πρόλογος	4
• Γεφύρι θα φκιάσεις αν κάμεις αυτό τὸ καλὸ	8
• Οι χορηγοὶ τῶν γεφυριῶν κι ὁ Λαμπρίδης	14
• Ἕνας γεφυρὰς θυμάται	22
• Ἡ Πυρσόγιαννη, ὁ Ζιώγας Φρόντζος καὶ τὸ γεφύρι τοῦ στὴν Κόνιτσα	28
• Ἕνας Κυρατζῆς θυμάται	38
• Σε δύο «αλλοιώτικα» γεφύρια τοῦ Αχελῶου	44
• Στὸ μεθοριακὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας	54
• Τα γεφύρια «τοῦ» Λαζαρίδη	64
• Για τῆς Πλάκας τὸ γεφύρι	72
• Οι Μεσελές τοῦ γεφυριοῦ τῆς Γκρίκας	80
• Τὸ γεφύρι στὸ Ἡπειρώτικο δημοτικὸ τραγούδι	87
• Ὁ θρύλος τοῦ Θεογέφυρου	92
• Τὸ γεφύρι τοῦ Καλόγηρου στὸ Λούρο	98
• Τὸ γεφύρι κι ὁ Ἡπειρῶτης (φωτογραφικὸ)	105
• Τὸ γεφύρι τοῦ Μπίκα στὸ Λυκόστομο	126
• Γεφύρια τῆς «Ἐπάνω» Ἡπίρου (Ἀλβανίας)	132
• Ἕξι γεφύρια στὴν Ανασελίτσα (Βόιο)	142
• Τὸ συμφωνητικὸ γιὰ τὸ γεφύρι τῆς Μαέρης	148
• Μαρτυρίες ἀπ' τὶς παραλλαγές «τοῦ γιοφυριοῦ τῆς Ἄρτας»	154
• Λαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ - Ἡπειρῶτες μαστόροι καὶ γεφύρια	168
• Τεχνικὴ καὶ αισθητικὴ τῶν Ἡπειρώτικων γεφυριῶν	174
• Βιβλιογραφία καὶ εἰκονογραφία τοῦ Ἡπειρώτικου γεφυριοῦ	180
• Αναζητώντας τὸ γεφύρι τοῦ Παπαστάθη	198
• Για ἓνα μουσεῖο γεφυριῶν στὴν Ἄρτα	204
 Παράρτημα	
• Συνεχίζοντας τὴν καταγραφή	208
• Κριτικὴ καὶ ἀπόψεις γιὰ τὴν πρώτη μας «πτυχὴ»	210
• Κινηματογραφώντας τὰ Ἡπειρώτικα γεφύρια	213

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ηταν μέσα Οκτώβρη μήνα. Είχαν αρχίσει τα πρώτα κρύα, όχι όμως και οι βροχές. Ανέβαινα Μακεδονία, αφήνοντας πίσω μου μίαν Ήπειρο φθινοπωρινή. Βγαίνοντας από την Κόνιτσα, ξαναείδα το παλιό γεφύρι στη ρεματιά, κάτω απ' το πλατάνι. Θέλησα άλλη μια φορά να το φωτογραφήσω, σε απόχρωση τώρα εποχιακού κίτρινου. Απέναντι, στην πλαγιά, χιλιάδες γιδοπρόβατα, σκυλιά, φορτωμένα μουλάρια. Κατηφόριζαν προς το μέρος μου, στις **Τοπόλιτσας** το γεφύρι. Κάθοδος φθινοπωρινή, από της Πίνδου τα υψώματα στην Ηγουμενίτσα και την Παραμυθιά. Ηλιοκαμένοι, αγριωποί οι τσοπαναράιοι, σφύριζαν με νόημα, έκοβαν δρόμο, αγνοούσαν τα καγκιόλια που πήγαινε-έλα καθυστέραγαν. Παρακολούθησα το πέρασμά τους απ' το γεφύρι ώρα πολύ. Και είχε κείνη η εικόνα κάτι απ' την πατίνα του χρόνου πάνω της, που την έκανε ακόμα πιο πολύτιμη. Όταν πέρασαν και τα τελευταία ζώα, ένας από τους τσοπάνους, εκείνος που έκλεινε τη θορυβώδη πομπή, στάθηκε στην πιο ψηλή αρκάδα κι άναψε τσιγάρο. Κι απόμεινε εκεί ακίνητος, μέχρι να φτάσει το μάτι του, μαζί με το νερό, κάτω στην πεδιάδα, στον κάμπο της Γλιτονιαβίστας. Αυτός και το γεφύρι. Ολομόναχοι. Δίχως τους άλλους που συνέχιζαν. Να τους καδράρει και τους δύο η αιωνιότητα του πλατάνου.

Νομίζω πως από τα πολλά παλιά χτίσματα που δημιούργησε και χρησιμοποίησε ο Ηπειρώτης, εκείνο που τελικά «έδεσε» περισσότερο μαζί του, που εξέφρασε το πείσμα και εξυπηρέτησε τον αγώνα του, ήταν το μονότοξο κι άλλοτε πολύτοξο πέτρινο γεφύρι. Βέβαια το τι ακριβώς ένοιωσε ο ντόπιος απέναντί του, έχει να κάνει με το ποιος ήταν και τι θέλησε απ' αυτό. Ο χτίστης για παράδειγμα, ο κατασκευαστής του, πέρασε από το δέος της απόφασης, στην υπομονή της σκληρής δουλειάς, για να καταλήξει κάποτε στην περηφάνεια της επιτυχίας. Για τον απλό χρήστη-τον ξωμάχο αγρότη, τον κυρατζή κι ανήσυχο ταξιδευτή- η ασφάλεια και η ανακούφιση φέραν τη βαθιά ευγνωμοσύνη. Το ίδιο ένοιωσε κι ο φτωχός μυλωνάς, ή ο ταλαιπωρημένος χατζής, ωφελημένοι τούτοι έμμεσα από την παρουσία του. Σήμερα, οι ερευνητές του, οι μελετητές του ηπειρώτικου πετρογεφυριού, μαζί με μερικούς πεζοπόρους της αληθινής ομορφιάς, θαυμάζουν κι απορούν μπροστά σε μια τέχνη, που, ενώ έπαψε από καιρό να θεραπεύει καθημερινές πρακτικές ανάγκες, εξακολουθεί ακόμη να ευαισθητοποιεί και, το κυριότερο, να ανακουφίζει αισθητικά.

Αντικείμενο τούτου του δεύτερου τόμου, συνέχεια της αναφοράς μας στα ηπειρώτικα γεφύρια, είναι ακριβώς η διερεύνηση της σχέσης που αναπτύχθηκε ανάμεσα στο δημιουργό και το έργο του, η εξέταση της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων του ντόπιου απέναντι στο πιο δύσκολο, ίσως και πιο χρήσιμο, από τα χτίσματα, που ο ίδιος συνέλαβε, κατασκεύασε, χρησιμοποίησε και αγάπησε. Την ιδέα έδωσε, ομολογώ, εκείνη η φθινοπωρινή σκηνή στο γεφύρι της **Τοπόλιτσας**, έξω από την Κόνιτσα. Για να γίνει όμως η πρόθεση πράξη, να συνειδητοποιηθεί δηλαδή αυτή η ξέχωρη αγάπη του Ηπειρώτη προς το γεφύρι του, επιχειρήθηκαν εικοσιτέσσερα -ανεξάρτητα μεταξύ τους- οδοιπορικά, με την πραγματική ή και μεταφορική έννοια της λέξης.

Με το πρώτο, τέθηκε το πρόβλημα σ' όλο του το μέγεθος. Θα έλεγα πως ορίστηκε η ανάγκη και περιγράφηκαν οι πρώτες, πετυχημένες ή αρκετά επικίνδυνες, προσπάθειες για να καλυφτεί. Πρόκειται για τις συνθήκες που άνοιξαν το δρόμο προς το ηπειρώτικο γεφύρι.

Το δεύτερο κεφάλαιο, μας γνωρίζει τους απλούς εκείνους ηπειρώτες, μα και τους περισσότερο γνωστούς, που χρηματοδότησαν τέτοιες πέτρινες κατασκευές. Την υστεροφημία τους ωστόσο, εξασφάλισε ο πολύς Λαμπρίδης, που επίσης μας δίνεται εδώ η ευκαιρία να γνωρίσουμε.

Το τρίτο, στην κυριολεξία οδοιπορικό, έγινε στην Πωγωνιανή, ένα μικρό χωριό κοντά στα αλβανικά σύνορα. Μου μίλησε εκεί, με μοναδικό πραγματικά τρόπο, ένας παλιός γεφυράς, μαρτυρώντας μου θαυμαστά μυστικά της τέχνης του και της ζωής του.

Ακολουθεί γνωριμία με την Πυρσόγιαννη, το Ζιώγα Φρόντζο, και το γεφύρι του τελευταίου

στην Κόνιτσα. Ένα μαστοροχώρι, ένας πρωτομάστορας, κι ένα έργο αντίστοιχα, συνθέτουν τη θρυλική πια διάσταση μιας εποχής, όχι ιδιαίτερα μακρινής.

Ο Κυρατζής, ο ταλαιπωρημένος αγωγιάτης εκείνου του καιρού, έζησε βέβαια όσο κανένας άλλος τα παλιά τοξοτά πετρογέφυρα, κι έτσι, η όποια του κατάθεση γίνεται μαρτυρία πολύτιμη και στοιχείο σημαντικό. Ο Σωτήρης Βλάχος, θυμήθηκε στην Πυρσόγιαννη, και μου διηγήθηκε πολλά...

Στα χωριά του Βάλτου, προσεγγίζοντας δύο σχετικά νεότερα γεφύρια, γνώρισα τον αντίχτυπο που είχαν πάνω τους, στη διαμόρφωση της φιγούρας τους, οι καινούργιοι καιροί κι ο δικός μας αιώνας. Πολύτιμος εκεί όσο ποτέ, ο λόγος δύο χατζήδων, που σ' όλη τους τη ζωή στάθηκαν αυτόπτες μάρτυρες όλων όσων συνέβησαν πάνω στα δύο σημαντικά αυτά περάσματα.

Η ατμόσφαιρα όμως που επικρατούσε παλιά πάνω και γύρω από ένα γεφύρι, έπαιρνε κάποτε ένα εντελώς δικό της χαρακτήρα. Όπως για παράδειγμα συνέβη στο γεφύρι της Άρτας, σαν ορίστηκε τούτο, για τριάντα τόσα χρόνια, σύνορο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η ατμόσφαιρα αυτού του γεφυριού, τότε (1881 - 1912), αποτέλεσε θέμα του έβδομου στη σειρά οδοιπορικού μου.

Στη συνέχεια, από το όμορφο μασιωπηλό σήμερα Ζαγόρι, μας μιλάει με το δικό του, ανεπανάληπτο τρόπο, ο παππούς Λαζαρίδης. Και όπως πάντα, έχει τόσα να μας πει για τα γεφύρια του, που δεν έπαψε στιγμή να τα «γλεντάει»...

Αμέσως μετά, δυο οδοιπορικά -το πρώτο στα Τζουμέρκα, το δεύτερο στη Μουργκάνα της Θεσπρωτίας-μου έδωσαν την ευκαιρία να ακούσω, από πρώτο χέρι, τις ιστορίες δύο γεφυριών, που στην εποχή τους η κατασκευή τους πήρε διαστάσεις μικρής περιπέτειας. Δυο χρονικά, που ελάχιστα απέχουν από τη γοητεία ενός παραμυθιού.

Ο Ηπειρώτης όμως, ακόμη και στα τραγούδια του πέρασε το γεφύρι που τον εξυπηρέτησε. Δεν μπορούσε άλλωστε να κάνει και διαφορετικά, να αγνοήσει ένα τόσο σημαντικό στοιχείο της ζωής του. Το συνάντησα σε πολλές συλλογές τοπικών τραγουδιών.

Αλλά και ο επώνυμος ντόπιος, δεν παράλειψε να το συμπεριλάβει στο όποιο έντεχνο έργο του να εμπνευστεί από αυτό. Μια ποιήτρια από τη Ζίτσα, ένας λογοτέχνης από την Φιλλιπιάδα, μας απαγγέλουν και μας αφηγούνται αντίστοιχα, για τα γεφύρια της δικιάς τους «γειτονιάς».

Το δέκατο τέταρτο οδοιπορικό μου, υπήρξε φωτογραφικό. Προσπάθησε να συλλάβει οπτικά, να καταγράψει με εικόνες, λεπτές ισορροπίες ανάμεσα στον άνθρωπο και το έργο του, στον ντόπιο και το διπλανό του γεφύρι.

Για του Μπίκα το γεφύρι στο Λυκόστομο, είχα γράψει και στον πρώτο τόμο. Η νέα εδώ προσέγγιση, με καινούργιες πληροφορίες και υλικό, ανάμεσα στ' άλλα, ρίχνει φως και σε μια όχι και τόσο έντιμη πλευρά του ζητήματος. Ο κόσμος δεν υπήρξε ποτέ αγγελικός.

Η μελέτη φέρνει τη γνώση, κι αυτή, με τη σειρά της, την συνειδητοποίηση. Φαίνεται όμως, πως τούτο το έχουν καταλάβει καλύτερα από εμάς οι γείτονες Αλβανοί. Ο Valter Shtylla μου έστειλε από τα Τίρανα, και αναδημοσιεύω εδώ, αποσπάσματα εργασιών του για γεφύρια μέσα στην Αλβανία.

Με τα έξι γεφύρια του Βόιου, χτισμένα πάνω στον ποταμό Πραμόρτσα, επανορθώνεται μια παράλειψη του πρώτου τόμου. Ανήκουν κι αυτά στην Ήπειρο, τουλάχιστον σε τεχνοτροπία, και το αποδεικνύει πειστικά μια ντόπια αρχιτεκτόνισσα.

Μέχρι τώρα πιστευόταν πως δεν είχε διασωθεί συμφωνητικό σχετικό με χτίσιμο γεφυριού, ή τέλος πάντων ότι δεν είχε υπάρξει ποτέ ανάγκη να συνταχτεί κάτι τέτοιο. Το διαψεύδει όμως έγγραφο, πραγματικό ντοκουμέντο, που φέρνουμε για πρώτη φορά στη δημοσιότητα. Μου το παραχώρησε ένας παλιός μάστορας από το Ντόλο, σήμερα Βυθό Κοζάνης.

Οι εκατοντάδες παραλλαγές του γνωστού τραγουδιού του πρωτομάστορα, «του γιοφυριού της Άρτας» όπως είναι περισσότερο γνωστό, πέρα από την καθαρά φιλολογική τους αξία, χρησιμεύ-

ουν και για την εξαγωγή πολύτιμων τεχνικών στοιχείων, ή ακόμη και για τον καθορισμό του εργασιακού, κάποτε και ψυχολογικού κλίματος, που επικρατούσε κατά το χτίσιμο ενός γεφυριού.

Η πρώτη σφαιρική αναφορά στα ηπειρώτικα γεφύρια έγινε το Φλεβάρη του '73, στην Αθήνα, από έναν Ηπειρώτη, με τη μορφή διάλεξης και προβολής έγχρωμων διαφανειών. Το επίσημο λοιπόν στάδιο της μελέτης τους αρχίζει από τότε, έστω δειλά-δειλά, έστω αρκετά καθυστερημένα.

Έχει βαρύτητα η γνώμη ενός πολιτικού μηχανικού, ειδικευμένου σε ζητήματα γεφυροποιίας, που με επιστημονικά πια κριτήρια αναλύει και κρίνει την τεχνική αλλά και την αισθητική των πέτρινων γεφυριών. Ο λόγος του, αποτέλεσε το εικοστό πρώτο στη σειρά «οδοιπορικό» του τόμου.

Πραγματική έκπληξη ο αριθμός των σχετικών με γεφύρια βιβλιογραφικών πηγών που εντοπίστηκαν. Δυστυχώς, δεν μπορούμε να πούμε πως κι ο αριθμός των παρεχομένων πληροφοριών είναι ανάλογος. Πάντως, οπωσδήποτε ικανοποιητικός, θα αποτελέσει πολύτιμο βοήθημα για κείνον που θα ήθελε να καταπιαστεί με παραπέρα μελέτη.

Για τον αναπόφευκτο «αποχαιρετισμό», διαλέχτηκε η επίσκεψη ενός γεφυριού, που κινδυνεύει άμεσα από θάνατο όχι και τόσο φυσικό· από βύθισμα σε τεχνητή λίμνη κάποιου υδροηλεκτρικού έργου. Οδοιπορικό λοιπόν σ' ένα γεφύρι... μελλοθάνατο.

Και μια πρόταση· προϊόν ουσιαστικά συναισθηματικής φόρτισης, που όμως μπορεί να υλοποιηθεί. Ένα μουσείο γεφυριών στην Άρτα, σίγουρα θα αποτελέσει πετυχημένη πολιτιστική παρέμβαση στα πράγματα του ηπειρώτικου χώρου.

Το ένα πίσω από το άλλο, τα παραπάνω κεφάλαια - οδοιπορικά, κατάφεραν να καλύψουν όλη την «πορεία» του ηπειρώτικου γεφυριού· από τότε που έγινε αισθητή η ανάγκη της δημιουργίας του, μέχρι την πλήρη συνειδητοποίηση της αξίας του, που, δυστυχώς, συνέπεσε με το θάνατό του. Έτσι, αν με τον πρώτο τόμο προσεγγίσαμε το φαινόμενο γενικά («οριζόντια» θεώρηση), με αυτόν, το δεύτερο, επιχειρούμε εικοσιτέσσερες «κάθετες» τομές, που με αρκετές λεπτομέρειες, αναδύουν στην επιφάνεια τη σχέση Ηπειρώτη και γεφυριού σ' όλη της την ένταση.

Το «ταξίδι» τελειώνει με παράρτημα, που συνθέτουν τρία επιμέρους κείμενα. Το πρώτο συνεχίζει την καταγραφή των γεφυριών που είχε αρχίσει ο προηγούμενος τόμος, το δεύτερο αναδημοσιεύει αποσπάσματα άρθρων που σχολίασαν τα... ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΕΦΥΡΙΑ, ενώ το τρίτο θυμίζει την αποστολή για την κινηματογράφισή τους.

Θα ήθελα να πω δυο λόγια και για τις φωτογραφίες που συνοδεύουν αυτό τον τόμο. Υπηρετούν βέβαια το θέμα, τον Ηπειρώτη και το γεφύρι του, αλλά καθώς είναι παλιές, σπάνιες, και οι περισσότερες αδημοσίευτες, αποτελούν ταυτόχρονα πολύτιμα ντοκουμέντα εκείνων των καιρών. Πρέπει λοιπόν να ευχαριστήσω όλους αυτούς που μου τις εμπιστεύτηκαν από το αρχείο τους: το Βασίλη Παπαγεωργίου (αρχείο Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης -περιοδικού «Αρμολόι»), το Γιάννη Παπατσιούμα, τον Κώστα Λαζαρίδη και Σπύρο Μελετζή, τον Αλέξανδρο Μαμμόπουλο, την Έλλη Παπαδημητρίου, τους Σωτήρη Τουφίδη, Γιώργο Κούνδουρο και Δημήτρη Τσιούμα. Ευχαριστίες βέβαια οφείλω και σ' όλους όσους πρόθυμα δέχτηκαν να μου μιλήσουν, να θυμηθούν και να μου εκμυστηρευτούν στιγμές του βίου τους και σκηνές των... διπλανών τους γεφυριών.

Θέλω να πιστεύω, πως με τους δυο πρώτους τόμους του «Λαϊκού Πολύπτυχου», τα ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΕΦΥΡΙΑ και το ΓΕΦΥΡΙ ΚΙ Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ, ολοκληρώσαμε την αναφορά μας στην Ήπειρο και τη χαρακτηριστικότερη κατασκευή της.

ΓΕΟΦΥΡΙ ΘΑ ΦΚΙΑΣΕΙΣ, ΑΝ ΚΑΜΕΙΣ ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΑΛΟ...

Δεν στόειπα Νικολάκη μου κι εσύ Γραμματικέ μου:
Στην ποταμιά μην κατεβείς και μέσα μη περάσεις.
Τι το ποτάμ' είναι θολό, πολύ αγριεμένο.

Να περιμένεις να σταθεί η κατακνιά η μεγάλη.
Κι εσύ βαρείς τες μούλες σου, με ψώνια φορτωμένες
Κι οι μούλες κοντοστάθηκαν, σε τήραξαν στα μάτια.
Εμπρός, εμπρός βρε μούλες μου να πάμε στο χωριό
μας.

Την Κυριακή ν' έχω χαρά, στεφάνια για να βάλω.
Κι οι μούλες επροχώρησαν βαθιά μεσ' το ποτάμι.
Βγήκαν οι μούλες αδειανές, χωρίς το Νικολάκη.
Ανάθεμάσε ποταμιά και συ βρε παλιό Ντέρτι!

Πήρες το Νικολάκη μου, το πρώτο το παιδί μου.
Κι έχασα το λεβέντη μου, έχασα το καμάρι.
Πούταν καμάρι στο χωριό λεβέντης στο Λισκάτσι.
Κι ο Κωσταντής επρόβαλε από το παραθύρι!

Βλέπει τες μούλες αδειανές, χωρίς το Νικολάκη.
Πού πάτε μωρές μούλες μου, χωρίς το Νικολάκη
Την Κυριακή θάχα χαρά, στεφάνια να του βάλω!
Δεν σε θαρρούσα ποταμιά νερό να κατεβάσεις.

Και τώρα πως κατέβασες, κατεβασιά μεγάλη.
Σέρνεις λιθάρια ριζωτά, δέντρα ξερριζωμένα.
Σέρνεις το Νικολάκη μου, μέσα μεσ' τα κλωνάρια.
Σέρνεις και μια γλυκομηλιά στα μήλα φορτωμένη.

Σέρνεις το Νικολάκη μου, στα κλώνια και στα μήλα.
Ανάθεμά σε Ποταμιά και συ βρε παλιό Ντέρτι!
Μου πήρες το λεβέντη μου, το πρώτο το παιδί μου.
Πο κάτω στην Πυρσόγιαννη, στο φοβερό ποτάμι

Έχασα το λεβέντη μου, έχασα το καμάρι.
Ανάθεμά σε ποταμιά και συ βρε παλιό Ντέρτι!
Πήρες το Νικολάκη μου, το πρώτο το παιδί μου.

Όπως τα περισσότερα δημοτικά τραγούδια, έτσι και το παραπάνω, στηρίζεται σ' αληθινό γεγονός-τραγικό στη συγκεκριμένη περίπτωση- που συνέβη πριν από διακόσια τόσα χρόνια στο χωριό Λισκάτσι (σήμερα Ασημοχώρι) της Κόνιτσας. Ο Νικολάκης, ο μεγαλύτερος γιός και γραμματικός του άρχοντα της περιοχής Κωνσταντή Χρήστου, γυρίζοντας στο χωριό απ' τα Γιάννενα-είχε κατέβει για ψώνια του γάμου του που θα γινόταν την ερχόμενη Κυριακή- πνίγηκε καθώς διάβαινε το Ντέρτι, το φοβερό ποτάμι της Κόνιτσας. Το σύνθεσε η ίδια η μάνα του αδικοχαμένου Νικολάκη, η Κωσταντήγενα, και το τραγουδούσε συχνά, μόνη ή με άλλες δικές της και συγχωριανές, κάτω στο γεφύρι του Μύλου, ρίχνοντας βασιλικούς και μήλα στο ποτάμι να φτάσουν στο παιδί της.¹

Δυστυχώς, ο πνιγμός του Νικολάκη δεν υπήρξε μεμονωμένο ατύχημα στην περιοχή, και πολλές μάννες, γυναίκες, συγγενείς γενικά πνιγμένων, γνώρισαν τον πόνο και την οδύνη της Κωνσταντήγενας. Τα πολλά κι άγρια ποτάμια της Ηπείρου, σε συνδυ-

ασμό με τα πρωτόγονα ή και ανύπαρκτα τότε μέσα διάβασής τους, δίκαια θεωρήθηκαν σαν ο αχόρταγος τοπικός Μινώταυρος. Ακόμα και ρηχά, ήρεμα σχετικά ποτάμια, κρύβουν κινδύνους που δύσκολα μπορεί κανείς να υποψιαστεί. «Θέλει να 'χεις μαλιμάτι να περάσεις το Βοϊδομάτη...», μας διηγόταν στην Πυρσόγιαννη ο παλιός κυρατζής Σωτήρης Βλάχος, εννοώντας την υποουλία του φαινομενικά αθώου, φημισμένου κατά τ' άλλα για την ομορφιά του ποταμού. Ταξιδεύοντας τα τελευταία χρόνια για τα «Ηπειρώτικα Γεφύρια» μέχρι και την πιο απόμειρη γωνιά τούτου του κακοτραχάλου μα τόσο γοητευτικού τόπου, έμελλε να γίνουμε ακροατές πολλών, τραγικών στις λεπτομέρειές τους ιστοριών, σαν εκείνη του Νικολάκη Χρήστου, που πραγματικά συγκλόνισαν τις μικρές κλειστές κοινωνίες των χωριών. Παραθέτουμε απ' αυτές δύο.

Την πρώτη, μας την διηγήθηκε, ο ογδοντάχρονος σήμερα και βάλε, Κώστας Μόσχος, που σ' όλη του τη ζωή διατήρησε χάνι δίπλα απ' το γεφύρι του Αυλακιού, κάτω στον Αχελώο. «Πνίγηκε ένας αυτού κάτω, στο Τσουγκρί. Είχε πολύ νερό τότε. Τώρα πάνε 35 χρόνια. Έκοβε ορισμένα δέντρα για να βγάλει πασσάλους να τα κάνει τρουμπούκια, κούτσουρα, να τα στείλει στο χωριό του στο Νέο Αργύρι, στα Τσαπίσματα. Είχε κι εργάτες, κάνα δυο-τρεις, να τον βοηθάνε. Δούλευαν πέρα, να κει που βλέπεις μια καλύβα. Είχαν σώσει λοιπόν το φαγητό, δεν είχαν άλλο, και ήλθε εδώ ο άνθρωπος για να πάρει λίγο ψωμί να δώσει τσ' εργάτες. Ετοίμασαν οι γυναίκες ψωμί, τυρί, τα συνηθισμένα χωριάτικα. Του λέω: όταν θα φτάσεις εκεί και φαν τα παιδιά, θα πάρεις τα κούτσουρα, τα ξύλα, και θα τα κουβαλήσεις όλα εδώ, στη γύρα αυτή. Πρόσεχε, η γύρα κάνει εδώ κλώσμα. Μη ξαμώσεις κανά παιδί και μπει μέσα αυτού, γιατί έχω ακούσει απ' τον πατέρα μου, τους γερόντους, ότι η γύρα αυτού κάνει κλώσμα, όποιος μπει μέσα τον τραβάει ο σπήλαιος κάτω. Τέλος πάντων. Πήρε το ψωμί, πήγε εκεί, φάγανε και αρχινίσανε να στέλνουν τα ξύλα. Γίνηκε εδώ ένας σωρός απάνω, πολλά κούτσουρα. Τα 'φερνε το ποτάμι. Βλέπω έναν καιρό τσ' ανθρώπους ξεκαμπί-

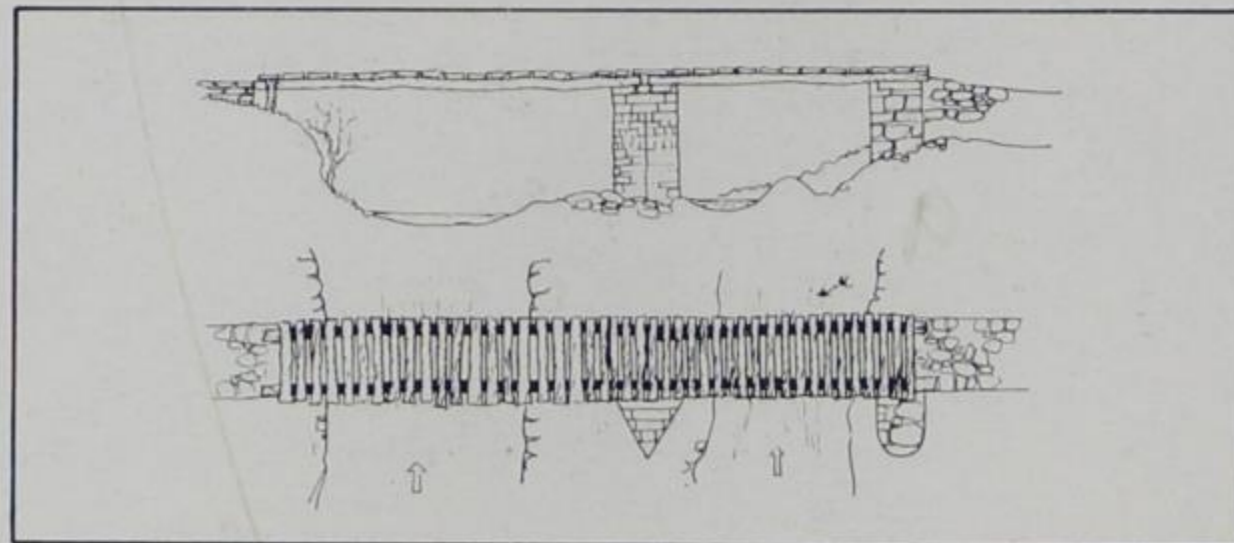
1. Η περαταριά, ή πιραταργιά, ήταν ξύλινη πλωτή εξέδρα, πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανατραπεί και κατάλληλη να μεταφέρει αρκετά άτομα και το σπουδαιότερο μεγάλα ζώα.

1. Το τραγούδι-μοιρολόγι «ο Νικολάκης», δημοσίεψε πρώτος στα «Ηπειρώτικα Χρονικά», το 1941, (Τόμ. ΙΣΤ, σελ. 172-173), ο Ευριπίδης Σούρλας. Ο Βασ. Κ. Χρήστου το ξαναπαρουσίασε αργότερα με αρκετά σχόλια στην «Ηπειρωτική Εστία», τεύχ. 51-53/1956, σελ. 670-674 και στο περ. «Κόνιτσα», τεύχ. 19-20/1963, σελ. 9-12. Στη δημοσίευσή της «Ηπειρ. Εστίας» υπάρχει και μουσική γραφή του.

σαν εκεί στον αυχιάνα. Αυτός προχωρούσε μπροστά. Οι εργάτες έρχονταν παραπίσω. Όταν τα ξύλα παρ'άνεβηκαν ψηλά, εκεί απάνω, τι του 'ρθε κι αυτού, μ' όλα τα ρούχα μπήκε στο νερό, προχωρούσε μέσα να τα σπρώξει. Με το σπρώξιμο, ξάφνου, το νερό τονε πήρε μέσα. Πάει. Φτάνω κι εγώ κει κάτω να δω τι έγινε. Ακούω τους εργάτες να φωνάζουν. Γιώργο, Γιώργο, Γιώργο. Πού πάει ο Γιώργος, τους ρωτάω. Ήλθε εδώ, στα ξύλα μπροστά. Τι λέτε μωρέ. Πνίγηκε ο άνθρωπος. Τόνε πήρε μέσα ο σπηλαιος. Τραβάτε να φωνάζτε. Ήταν κανά δυο κολυμπιστές στο Μεσόπυργο που ξέραν, κάναν βούτα στο νερό. Τους φέρανε, να τον βγάλουν, μην τον φάνε τα ψάρια. Κάνουν βούτες εδώ, βούτες εκεί, πουθενά. Τον είχε το νερό ριζωμένο μέσα στο σπηλαιο, έντεκα μέτρα βάθος. Φτιάξαμαν βάρκα και κάναμαν και βίντζιο. Τρεις ώρες προσπαθούσαμεν. Τον έπιασε το βίντζιο πρώτη φορά απ' εδώ, το πουκάμισο. Κόπηκαν τα ρούχα. Την δεύτερη φορά τον τσάκωσε απ' το νεύρο. Τότε τον βγάλαμαν. Ήταν άσπρος σαν το πανί, παγωμένος...».

Την άλλη, ακόμα πιο τραγική ιστορία, μας την είπε ο παλιός δάσκαλος -κι αυτός κοντά στα 85 σήμερα- Κώστας Λαζαρίδης, στο Κουκούλι του Ζαγοριού. «Εδώ, στου **Κόκκορου** το γιοφύρι, που είναι η κορακοφωλιά, έρχεται το Ξηροπόταμο από απάνω που είναι του **Οβριού**, του **Λάβδα**, του **Αρκούδα** το γιοφύρι. Λοιπόν, ήρθαν οι γυναίκες από την Μπούλτση να πλύνουν ρούχα στο ποτάμι, το Βίκο. Τότε, τον Αύγουστο μήνα, το ποτάμι κράταγε λίγο νερό και μπορούσαν να πλύνουν ρούχα και μαλλιά. Δυο απ' αυτές είχαν και μωρά. Πήραν και τις σαρμανίτσες κοντά, βάλαν τα μωρά μέσα, στη σπηλιά, εκεί που είναι η κορακοφωλιά, κι αυτές εδώ, στου **Κόκκορου** το γιοφύρι, άναψαν φωτιά και πλένανε. Ξάφνου, κάποια στιγμή, σύγνεψε χωρίς να καταλάβουν αυτές. Έριξε απάνω στους Ασπραγγέλους έναν κατακλυσμό βροχή. Κίνησε το Ξηροπόταμο και έτρεχε κατά κάτω. Τα μωρά ήταν μέσα στη σπηλιά, κοιμόνταν, τα 'χαν βυζάξει και κοιμόνταν. Γέμισε η σπηλιά νερό, γέμισε ποτάμι, θολούρα. Τα πήρε και πνίγηκαν...».

Φόβος και τρόμος λοιπόν το ποτάμι, που σχεδόν πάντα «φιδοσέρνει» δίπλα στο κάθε χωριό' έτσι, για να το τρομάζει και να του εξάπτει τη φαντασία... «τρώνει δώδεκα νομάτους το χρόνο, κι όταν δεν βρίσκει σκούζει και βογγάει. Προτιμάει τους ξωμερί-

τες, τους περαστικούς, που δεν τους έχει εύκολα στο χέρι του. Τους ντόπιους τους έχει που τους έχει...».² Καιρός όμως να δούμε τι τρόπους και τι μέσα είχαν επινοήσει τότε οι χωρικοί, προκειμένου να περάσουν τα ποτάμια κάπως ασφαλέστερα. Θα περιγράψουμε τέσσερις απ' αυτούς, που βέβαια καθόλου δεν τους εξασφάλιζαν εντελώς απ' τους πάντα σοβαρούς κινδύνους' απλώς, ας πούμε, τους τελευταίους τους μειώναν.

Τα μικρά ποτάμια, τα «ποταμούλια», -αλλά το καλοκαίρι και τα μεγαλύτερα που λιγότευαν την ορμή τους- τα περνούσαν πεζοί ή καβάλα σε ζώα, μέσα απ' το νερό. Μάθαιναν ρηχούς διαδρόμους, τους πόρους όπως τους έλεγαν, και πολύ προσεχτικά διάβαιναν απέναντι. Όταν το κύριο ρεύμα του ποταμού κοβόταν σε μικρότερα, σε αργιάρια, τότε το πράγμα παρουσιαζόταν ευκολότερο. Τους άκουγες να ορίζουν το βάθος του νερού με δικά τους μέτρα, «ως του κότσι, ως του γόνατου, ως τ' μέσ', ένα μπόι νιρό, δυο μπόια, δεν πατιέτι...», ή αν επρόκειτο για ζώα, «ως την κλιά, ως τα στήθια, ως του λιμό...».³ Η ζάλη απ' τη ροή των νερών, η υποχώρηση της άμμου κάτω απ' το πόδι, οι γύρες, οι ξαφνικές σούδες, έκαναν βέβαια αυτόν τον τρόπο περάσματος μάλλον τον ολιγότερο ασφαλή. Τον επιχειρούσαν μόνο από ανάγκη, όταν δεν είχαν άλλη επιλογή. Ένα μέσο αποτελεσματικότερο και το κυριότερο, πιο ασφαλές, ήταν το μονόξυλο, είδος δηλαδή μακρόστενης χαμηλής βάρκας, που κατεύθυνε από το πίσω μέρος, όρθιος, με τη βοήθεια μακριού ξύλου, ο λεγόμενος «περατάρος». Μπορούσε να μεταφέρει δυο-τρία, ίσως και περισσότερα άτομα, με μόνη αλλά απαραίτητη προϋπόθεση να είναι το ποτάμι βαθύ ώστε να κυλούν ήρεμα τα νερά και σχετικά αργά. Υπήρξαν περιπτώσεις που κάποιοι δούλεψαν σαν περατάροι σ' όλη τους τη ζωή, το έκαναν επάγγελμα' κι αυτό, επειδή πολλές φορές οι χωρικοί ήσαν αναγκασμένοι να περνούν το ποτάμι συχνά' ας πούμε επειδή τα χωράφια τους βρίσκονταν πέρα, στην άλλη όχθη. Σώθηκε μάλιστα συμφωνητικό ανάμεσα σε περατάρο και κατοίκους του χωριού Νησιόστα (σήμερα Ροδαυγή) Τζουμέρκων που κανόνιζε το καθημερινό πέραςμα του 'Αραχθου έναντι ορισμένης ποσότητας αγαθών σαν αμοιβής. Με άλλα λόγια, το 1881, μερικοί τουλάχιστον από τους Νησιιστιώτες παρουσιάζονται «νοριάτες» σε κάποιον περατάρο ονόματι Χρήστο Δάσκαλο.

«Σήμερα συνφωνήσαμεν ημείς οι χωριανοί Νησιιστιώτες όσοι περάμε πέρα, και συνφωνήσαμεν με τον Χρίστο δάσκαλο δια να μας περάσει στο ξύλο του πέρα και δώθε από σήμερα έως να περάσει το ποτάμι μέσα, να περάγουν γενικά μέσα, τότε θα τ' αφήσει το ξύλο και όσα ονόματα περάσουν πέρα και δώθε, έχομε να τον πλερώσωμε από ενάμισο πινάκι γέννημα το σπίτι, τα όσο ονόματα μας περάσει, και δεν έχει να λείψει από το

2. Απλή μορφή ξυλοδεσιάς, ή λιάσας όπως την έλεγαν συχνά. Χτιστά πεζούλια στις όχθες - κάποτε και τρίτο στη μέση, όταν η κοίτη ήταν πλατιά - αποτελούσαν στέρεες βάσεις για τα ξύλινα τα δοκάρια.

2. Κων/νου Αθ. Διαμαντή: 'Απαντα -1. Η Ροδαυγή των Τζουμέρκων, Αθήνα 1984, σελ. 101.

3. Βλέπε, Φώτη Δ. Παπανικολάου: Γλώσσα και Λαογραφία Επαρχίας Βοίου, Θεσ/κη 1973, σελ. 201 (λέξη: πουτάμ).

3. Ευλογέφυρο στον Αώο, περιοχή
Στομίου, το 1938.

ξύλον ούτε μία μέραν και σε τούτο εμείναμεν σύνφωνοι και τα δύο μέρη και υποφαινόμεσθε δια χειρός μας..

1881 : 1 : Φλεβαρίου Νησίστα

Ακόμα αν και περάσω κακούργον άνθρωπον και δεν δώσω χαμπέριον την ιδίαν ώραν εις τον μουχτάρην, έχω να παιδεύωμαι κατά το βασιλικόν νιζάμι και να πληρώνω και γκίζαν.

Μουχτάρης του χωριού
Γιάννης Κωσταντής
(Τ.Σ.)

Κωνσταντή Καπρούτζος, Βασίλη Κίτζος, Γιώργου Παλαούρας, Γιώτη Κωσταντής, Ανασταση Γούλας, Θανάση Γιώργος, Παναγιώτης Θανάση Βασίλης, Χρίστο Αναγνώστης, Αναγνώστη Θεοδωρή, Σόνης Θεοδωρή, Κολιο Παλαούρας, Δημ. Πιλιούμης, Γληγόρη Ραχιώτης, Μήτζος Ραχιώτης, Τούλα Θανάς Σούσος»⁴.

Είπαμε πως το μονόξυλο χρησιμοποιόταν σε ήρεμα νερά, βαθιά δηλαδή περάσματα, και βέβαια απαιτούσε δεξιοτεχνία και μεγάλη προσοχή εκ μέρους του περατάρου για να φτάσει στην απέναντι όχθη. Οποιοσδήποτε αδέξιος χειρισμός του μπορούσε να οδηγήσει σε ανατροπή με πολύ άσχημα επακόλουθα, καθώς είχαμε να κάνουμε με ορεινούς βασικά πληθυσμούς που σπάνια γνώριζαν να κολυμπούν. Στα στενά λοιπόν περάσματα, όπου τα νερά πάντα αποκτούν μεγάλη ταχύτητα, το μονόξυλο εκ των πραγμάτων αχρηστευόταν. Τη λύση σ' αυτές τις περιπτώσεις έδινε η περαταριά.

Η περαταριά, ή πιαταριά, ήταν ξύλινη πλωτή εξέδρα, πολύ δύσκολο αν όχι αδύνατο να ανατραπεί και κατάλληλη να μεταφέρει αρκετά άτομα και το σπουδαιότερο μεγάλα ζώα. Αν και κάποτε προχωρούσε με τη βοήθεια μακριών ξύλων-δοκαριών, σαν τα μονόξυλα δηλαδή, τις περισσότερες φορές, για μεγαλύτερη ακόμη ασφάλεια, κινιόταν «δεμένη» σε γερό σχοινί, ή συρματόσχοινο που «τέντωναν» δυο μεγάλα δέντρα, ένα στην κάθε όχθη. Εξαλειφόταν έτσι εντελώς κι ο παραμικρός κίνδυνος να παρασυρθεί. Σίγουρα υπήρξε το ασφαλέστερο πλωτό μέσο της εποχής.

Αφήσαμε να δούμε τελευταίες τις ξυλοδεσιές ή λιάσες, όπως έλεγαν τα ξυλογέφυρα, κατασκευές έξυπνες και τολμηρές και ίσως άξιες να είχαν τύχει μιας ιδιαίτερης μελέτης. Δυστυχώς η φύση του υλικού τους τους στέρησαν τη μεγάλη διάρκεια ζωής, ώστε σήμερα να σώζονται ελάχιστα από αυτές και πάντως όχι οι καλύτερες.

Ξάπλωναν από τη μία όχθη στην άλλη χοντρά δοκάρια, κι ύστερα, πάνω σ' αυτά, κάρφωναν κάθετες σανίδες, δημιουργώντας έτσι ένα στοιχειώδη διάδρομο διάβασης. Συχνά χρειαζόταν να τον ασφαλίσουν και με κοντά καγκελάκια που τοποθετούσαν κατά μήκος των δυο πλευρών του. Πρέπει να πούμε όμως, πως αυτή η μορφή ξυλοδεσιάς ήταν μία μόνο απ' τις πολλές που κατασκευάζονταν τότε, ίσως η πιο απλή. Γιατί, όχι σπάνια, έπαιρναν πολύ πιο σύνθετες μορφές, επιδιώκοντας πάντα μεγαλύτερη ασφάλεια και σιγουριά. Κάποτε, πέτρινα πεζούλια στις δυο όχθες -σε πλατιά ποτάμια και τρίτο, στο μέσο της κοίτης- πρόσφεραν μια πολύ πιο στέρεη

βάση στα δοκάρια, αυξάνοντας μ' αυτή την υποστηρίξη τη διάρκεια ζωής. Ακόμη και ξύλινες αερογέφυρες τόλμησαν σ' ορισμένες περιπτώσεις, «δένοντάς» τες σε χοντρούς κορμούς δέντρων πάνω στις όχθες. Δυστυχώς, όπως ξανάπαμε, το ίδιο το υλικό της κατασκευής τους, το ξύλο, δεν εγγυόταν μεγάλη αντοχή, και γρήγορα, είτε σάπιζαν, είτε παρασύρονταν απ' τα φουσκωμένα, μετά από καταιγίδες, νερά του ποταμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια παλιά «ενθύμηση», γραμμένη το 1868 στο Λισκάτσι της Κόνιτσας, που διηγείται την κατασκευή και τη σε τρεις μέρες καταστροφή μιας τέτοιας ξυλοδεσιάς. Την παραθέτουμε παρακάτω ολόκληρη⁵:

«Το θέρος του έτους 1868 εκτίσθη εις τας δύο όχθας του ποταμίου πλησίον της πηγής μικρός τοίχος και επάνω του τοίχου ετέθησαν τα ξύλα της γέφυρας τη 6 8βρίου 1868 ως και τα σανίδια άπερ ήσαν δένδρινα πριονίσια 8 σπιθαμαί μάκρος μίαν πλάτος και παλάμης το χόνδρος· αλλά διήρκησε μόνον τρεις ημέρας και επνίγησαν άπαντα τη 9 8βρίου το αυτό έτος ημέρα τετάρτη περί τα μεσάνυχτα. Το παράξοδον ήτο ότι δύο ξύλα τα οποία είχαν κόψει εις τον Άγιον Αθανάσιον τα είχαν κατασκευάσει επί τούτω δια την γέφυραν οι πριονάδες, μόλις ηδυνήθησαν πενήτηκοντα άνθρωποι να δέσωσιν εις την γέφυραν το εν, επίσης και το άλλο. Το δε ποτάμιον εν ριπή οφθαλμού τα ηφάνισε· και τω όντι θαύμα ήτο, επειδή τοσαύτην πλημύραν ουδείς ενθυμείται, καθότι ήλλαξε το ποτάμιον τα ρεύματά του πανταχόσε. Και η βρύσις ακόμη πνέει τα λoίσθια, έτοιμος να καταστραφή.

1868 8βρίου 10 Λεσκάτσι
Ο Χριστόδ(ουλος) Παντ(αζής)»

Τα ξύλινα πάντως γεφύρια, παρά τα όποια προβλήματα τους, εξυπηρέτησαν για πάρα πολλά χρόνια τα φτωχά ηπειρώτικα χωριά, λύνοντας έστω και σε όχι μόνιμη βάση, το πρόβλημα της μεταξύ τους επικοινωνίας. Εκμεταλλευόμενοι μάλιστα αρκετοί έξυπνοι ακριβώς αυτήν την ανάγκη, έστηναν, σε απόμερα μα συχνοδιάβατα περάσματα, πρόχειρα ξυλογέφυρα, χρησιμοποιώντας δυο-τρεις γρεντιές και εισέπραταν ορισμένο διόδιο από ανθρώπους και ζώα, ιδίως την εποχή των μετακινήσεων των βλάχικων κοπαδιών. Χρειάστηκε αρκετός καιρός, και για τεχνικούς λόγους, μα και για οικονομικούς, μέχρι να χτιστούν τα πετρογέφυρα και να ανακουφίσουν επιτέλους τον τόπο, την Ήπειρο ολόκληρη. Και τότε όμως -μιλάμε για 18ο, 19ο αιώνα- το ψηλό κόστος μιας τέτοιας κατασκευής άφηνε τη λύση του προβλήματος στη μεγαλοψυχία κάποιου επώνυμου συγχωριανού, που πλούσιος πια γύριζε στην πατρίδα μετά χρόνια σκληρής ξενιτιάς. Η συνειδητοποίηση των δυσκολιών εκπλήρωσης μιας τέτοιας επιθυμίας (χτίσιμο γεφυριού πέτρινου) γέννησε και συντήρησε κείνο το «γεοφύρι θα φκιάσεις αν κάμεις αυτό το καλό».

4. Το συμφωνητικό βρέθηκε στη συλλογή του Χριστόδουλου Δασκαλάκη και το δημοσίεψε ο Κων/νος Διαμαντής στο βιβλίο του «Απαντα -I. Η Ροδαυγή των Τζουμέρκων», Αθήνα 1984, σελ. 102.

5. Η ενθύμηση αυτή βρέθηκε καταχωρημένη σε παλιό δευτέρι, κτηματολόγιο, που κρατούσε ο δάσκαλος Χριστόδουλος Πανταζής. Την έχει δημοσιεύσει ο πρεσβ. Διονύσιος Δ. Τάτσης στο βιβλίο του «Το Λισκάτσι Κονίτσης (Ασημοχώρι)», 1985, σελ. 23.

ΟΙ ΧΟΡΗΓΟΙ ΤΩΝ ΓΕΦΥΡΙΩΝ ΚΙ Ο ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ...

Το 'χουμε ξαναπεί. Τα περισσότερα πέτρινα γεφύρια, που συχνά συναντάει κανείς σήμερα ταξιδεύοντας στην Ήπειρο, έχουν χτιστεί στη διάρκεια των δύο προηγούμενων αιώνων, τότε που η αίσθηση της απομόνωσης παραέγινε ασφυχτική για τα ορεινά κυρίως χωριά. Οι πρόχειρες και επικίνδυνες ξυλοδεσιές μπόρεσαν σιγά-σιγά να αντικατασταθούν χάρη στις θυσίες και τις στερήσεις των ίδιων πολλές φορές των χωρικών, αλλά βασικά χάρη στις δωρεές πλούσιων αρχόντων ή πετυχημένων στις παραδουνάβιες χώρες μεταναστών. Μην ξεχνάμε άλλωστε, πως η δημιουργία ελληνικού κράτους στο νότο, με τον ενθουσιασμό που ξεσήκωσε, εννόησε παρόμοιες κοινωφελείς πράξεις και τόνωσε αφάνταστα τις ακόμα κατεχόμενες από τον Τούρκο ελληνικές κοινότητες. Όχι άδικα η έννοια του εθνικού ευεργέτη έφτασε πολλές φορές να ταυτιστεί με κείνη του Ηπειρώτη πατριώτη.

Για τους Ζωσιμάδες και τους Ριζάρηδες, τον Αρσάκη και τους Ζάππηδες, όλοι βέβαια κάτι έχουμε ακούσει. Το μέγεθος της υλικής τους προσφοράς ήταν τόσο τεράστιο, που δίκαια το όνομά τους πέρασε στην αθανασία. Δίπλα όμως σ' αυτούς τους κολοσσούς της φιλογένειας, έζησαν αθόρυβα και ευεργέτησαν ανάλογα με τις περιορισμένες τους δυνατότητες και «μικροί» ηπειρώτες, ανακουφίζοντας με την όποια τους βοήθεια τουλάχιστον τους συγχωριανούς τους. Είναι όλοι εκείνοι -πέρα πολλοί- που χάρισαν για να χτιστεί μια εκκλησιά, ένα σχολείο, μια βρύση, ένας μύλος, ένα γεφύρι, και που σίγουρα η χειρονομία τους θα περνούσε στη λησμονιά αν δεν βρισκόταν ένας ακούραστος ερευνητής και επιστήμονας, γέννημα θρέμμα της Ηπείρου, να καταγράψει τον καθένα που φιλοτιμήθηκε να αγαθοεργήσει για το κοινό καλό. Μιλάμε για το γιατρό, μα συνάμα και ερευνητή, λαογράφο, ιστοριοδίφη, συλλέκτη, ιστοριογράφο, το λόγιο και συγγραφέα Ιωάννη Λαμπρίδη από τα Επάνω -Σουδενά (σήμερα Άνω-Πεδινά) του Ζαγοριού. Είναι ο άνθρωπος που διέσωσε, ανάμεσα στα τόσα άλλα, και αρκετές χρήσιμες πληροφορίες, ικανές να φωτίσουν τουλάχιστον το «ξεκίνημα» των γεφυριών, τότε δηλαδή χτίστηκαν και ποιοί πλήρωσαν για την κατασκευή τους. Για τους τελευταίους αυτούς, μετά την κατανομασία τους από το Λαμπρίδη, μπορούμε να ψάξουμε παραπέρα και να μάθουμε περισσότερα για τη ζωή τους, ίσως και για τη συγκεκριμέ-

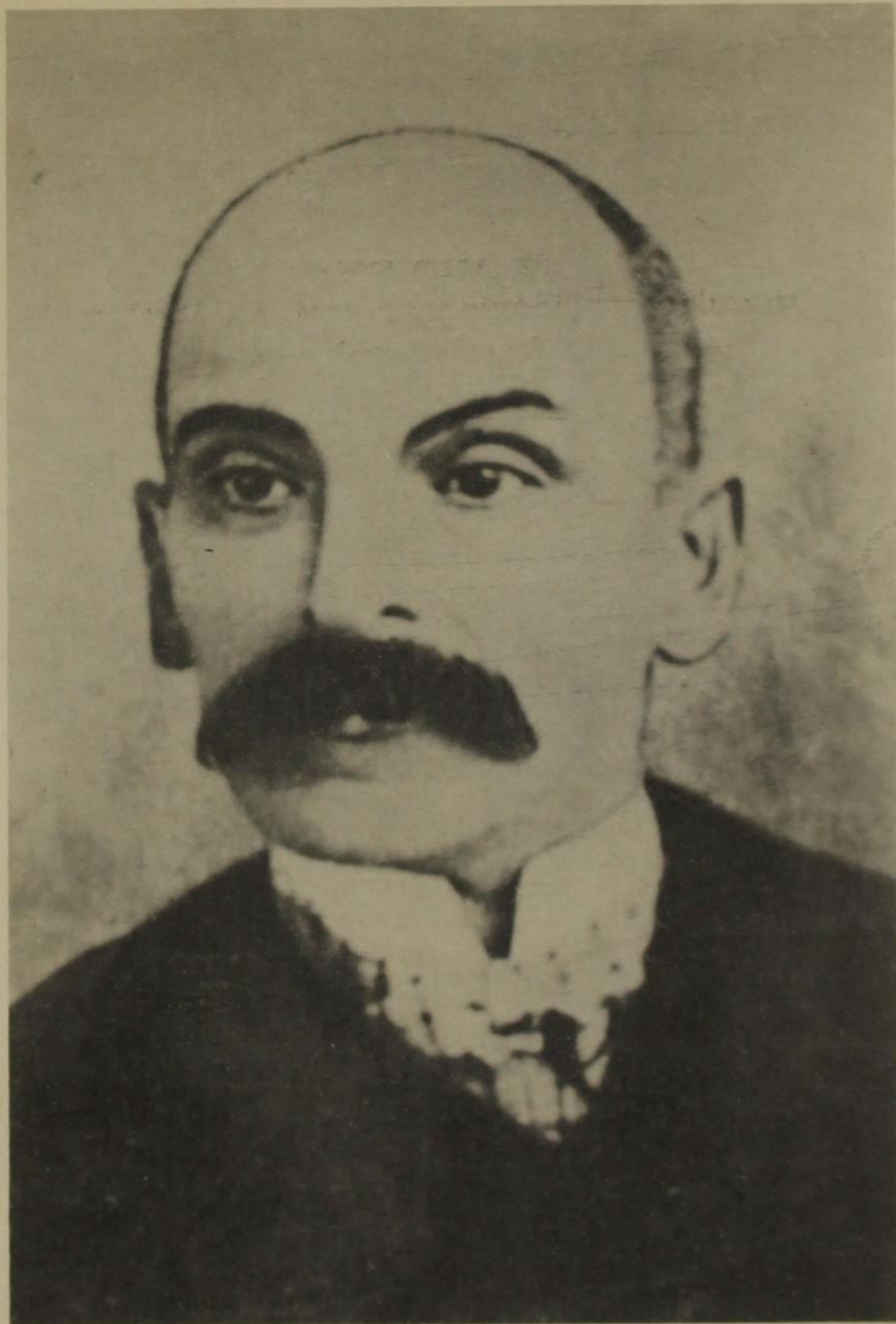
νη απόφασή τους να χρηματοδοτήσουν το χτίσιμο κάποιου γεφυριού. Πρώτα απ' όλα όμως, οφείλουμε μια γνωριμία με τον ίδιο τον Ιωάννη Λαμπρίδη, που με τόση επιμέλεια και άλλη τόση κουραστική έρευνα -στο τέλος του στοίχισε και τη ζωή- μας γνώρισε πρόσωπα και πράγματα που άξιζαν να «ζήσουν». Γεννήθηκε λοιπόν, όπως είπαμε, στα Πάνω-Σουδενά, το 1839. Δυο θείοι του, εξέχουσες πνευματικές προσωπικότητες για την εποχή, ο Νεόφυτος Δόττος και ο Νικόλαος Ιωαννίδης -Δεληγιάννης, θα τον επηρεάσουν πολύ και θα τον οδηγήσουν στο δρόμο των γραμμάτων. Από νωρίς ορφανός, θα τελειώσει στα δεκατρία του χρόνια το σχολείο του χωριού του και θα φύγει για την Αθήνα. Εκεί, θα φοιτήσει αρχικά στη Ριζάρειο Σχολή (1852 - 1856) και στη συνέχεια στην ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου, απ' όπου θα ανακηρυχθεί διδάκτωρ στα εικοσιτέσσερα του μόλις χρόνια. Από φοιτητής όμως ακόμα, έχει αρχίσει τις έρευνές του για τα Σουδενά και το Ζαγόρι, που επισκέπτεται στις διακοπές.

Το ιατρικό επάγγελμα ξεκίνησε με ευσυνειδησία να το εξασκεί στο Τατάρ Παζαρτζίκ της Βουλγαρίας. Αρχίζει έτσι να ξεφεύγει απ' τα δεσμά της φτώχειας. Γρήγορα όμως, στα 1867, γυρίζει στα Γιάννενα, όπου εγκαθίσταται μόνιμα και εργάζεται σαν γιατρός. Παράλληλα, ταξιδεύοντας με τα πρωτόγονα μέσα της εποχής σ' όλη την Ήπειρο, την Παλαιά και τη Νέα (Αλβανία), περισυλλέγει πληροφορίες και υλικό που θα εκμεταλλευτεί κατάλληλα στα έργα που αμέσως αρχίζει να τυπώνει. Σημειώνει ο ίδιος: «Μετά πλείστων κόπων και μόχθων και επικινδύνων εις τα πλείστα μέρη περιηγήσεων καταλιπών από πολλούς μήνας και το πανήμερον ούτως ειπείν επάγγελμά μου κατόρθωσα να συλλέξω παν ό,τι άχρι του νυν χρήσιμον προς τον σκοπόν του διασώζεται είτε εν τη καταρρευούση των γερόντων μνήμη, είτε εν περιθωρίοις και προμετωπίσι εκκλησιαστικών ιδίως βιβλίων, είτε εις κώδικας διαφόρων χριστιανικών κοινοτήτων και χειρόγραφα εις γωνίας και σκότη ερριμμένα και θύματα οκνηρίας και λήθης κινδυνεύοντα να αποβώσιν...»

Έτσι, εκδίδει πρώτα, στα 1870, τα «Ζαγοριακά» του. Θα ακολουθήσουν (1880) το περίφημο «Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων» Μέρος Α' και Β' και μετά τα «Ηπειρωτικά Μελετήματα». Το τελευταίο αποτελούν σειρά τευχών με θέματα όπως: Περιγρα-

4. Ιωάννης Λαμπρίδης
(1839 - 1891)

Του χρωστάμε τις περισσότερες
πληροφορίες για τα γεφύρια στην
Ήπειρο.

φή της πόλεως των Ιωαννίνων, Τεπελενλής Αλή-Πασάς, Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστικά, Μαλακασιακά, Πωγωνιακά, Ζαγοριακά Μέρος Α' και Β', Σουλιώτικα, και άλλα.

Είχε σκοπό να συνεχίσει τα «Ηπειρώτικα Μελετήματα» με τα Αμπρακικά και τα Κασσωπιακά, που μάλιστα είχε παραδώσει στο τυπογραφείο, αλλά και άλλα έργα για τα οποία είχε συλλέξει υλικό. Τον πρόλαβε όμως δυστυχώς, το Σεπτέμβριο του 1891 σε ηλικία 51 χρονών, ο θάνατος · ένας θάνατος τραγικός, αφού πρώτα χρειάστηκε να νοσηλευτεί στο Δρομοκαίτειο Θεραπευτήριο της Αθήνας. Μαζί του χάθηκε και όλο το τεράστιο ανέκδοτο υλικό που είχε συγκεντρώσει.⁶

Η αξία του συγγραφικού έργου του Λαμπρίδη παραμένει μέχρι σήμερα πολύτιμη και έτσι θα παραμένει πάντα αφού αποτελεί ανεκτίμητη πηγή όλων εκείνων που καταπιάνονται με θέματα της Ηπείρου. Εμείς εδώ, θα χρησιμοποιήσουμε βασικά το σύγγραμά του «Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων», απ' όπου ξεπηδούν πλήθος οι πληροφορίες που μας ενδιαφέρουν για τα γεφύρια. Πρόκειται για ένα βιβλίο με 448 σελίδες, όπου έχουν συγκεντρωθεί όλα τα στοιχεία για τους μικρούς και τους μεγάλους ευεργέτες της Ηπείρου και της γύρω περιοχής. Στο περιεχόμενό του φαίνεται καθαρά, πως ο Λαμπρίδης τρέφει μεγάλη εκτίμηση για όλους εκείνους που προσφέραν για το κοινό καλό και βέβαια ο ίδιος δίνει το καλό παράδειγμα. Επιχορηγεί το σχολείο του χωριού του και την ιερατική σχολή του νησιού της λίμνης, προικοδοτεί μια κεντρική αλληλοδιδασκτική σχολή στη Καστάνια του Πωγωνίου, δωρίζει ομόλογα του εθνικού δανείου στη Ριζάρειο Σχολή και το Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Ανάμεσα στα μικρά και μεγάλα αγαθοεργήματα που περιγράφει στο βιβλίο του, δεν μπορούσε παρά να συμπεριλάβει και πολλά γεφύρια, πράγμα σωστό και δίκαιο, άμα αναλογιστεί κανείς τι υπηρεσίες πρόσφεραν τούτα τα όμορφα και επιβλητικά, μα ταυτόχρονα τόσο δύσκολο να στηθούν χτίσματα. Συνήθως, αναφέρει το όνομα του γεφυριού, τη χρονολογία κατασκευής τους, το χορηγό αλλά και τους μετέπειτα επισκευαστές του έργου γνωστοποιώντας μας κατά κανόνα και την πατρίδα τους, το ποσό της δαπάνης που κάθε μια φορά πρόσφεραν, κάποτε και μερικές δευτερεύουσες σε σημασία πληροφορίες. Παρακάτω, κάνοντας χρήση ακριβώς αυτών των πληροφοριών, θα ψάξουμε για περισσότερα βιογραφικά για μερικούς τουλάχιστον από τους χορηγούς των γεφυριών, προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα το μέγεθος και τη σημασία μιας τέτοιας δωρεάς.

Και αρχίζουμε με τον Ιωάννη Λούλη, χαρακτηριστική περίπτωση Ηπειρώτη πατριώτη, που δεν έπαψε να ευεργετεί το χωριό του, τη γύρω περιοχή, ολόκληρη την Ηπειρο, και όσο βρισκόταν στη ζωή, μα και μετά το θάνατό του με ότι κληροδότησε.

Γράφει ο Λαμπρίδης στα «Αγαθοεργήματα - Α'», αναφερόμενος στη γέφυρα της **Κόνιτσας**, σελ. 150, «... από ξυλίνης εγένετο (1870) δι' 120.000 γρ. λιθίνη. Συνήνεγκον δε οι εξής: Ιωάννης Λούλης γρ. 50.000, αδελφοί Βασίλειος και Αλκιβιάδης Ιω. Λιάμπευ γρ. 5.000... κ.ό.κ.». Στα «Αγαθοεργήματα - Β'», επανέρχεται με καινούργια αναφορά, περιγράφοντας τούτη τη φορά τη γέφυρα της **Πλάκας**. Λέει στη σελίδα 71, πως, «...την καταπεσούσαν... ανωκοδόμησε (1866) δια 38.000 γρ. ο κ. Ιωάν. Ζ. Λούλης εκ του χωρ. Κατόρτσι της περιοχής των Κατσανοχωριών...». Τέλος, πάντα στα «Αγαθοεργήματα - Β!» σελ. 72, περιλαμβάνει ανάμεσα σ' αυτά του τμήματος Μαλακασίου και τη γέφυρα «... παρά το χωριόν «Σλούπα», ήν επεσκεύασε (1874) δια γρ. 17.000 ο κ. Ιω. Ζ. Λούλης...».

Γεννήθηκε λοιπόν ο Ιωάννης Λούλης, αρχές του περασμένου αιώνα, στο χωριό Κοτόρτσι των Κατσανοχωριών. Φτωχός και αγράμματος, θα κερδίσει εμπορευόμενος στην Ανατολική Μακεδονία τα πρώτα του χρήματα. Θα συνεχίσει να κερδίζει αργότερα, εγκαταστημένος πλέον στα Γιάννενα, κάνοντας εμπορικές μα και τραπεζικές τώρα εργασίες. Όλη του η ζωή υπήρξε μια συνεχής ευεργεσία προς τους συνανθρώπους του, που με σεβασμό δίκαια τον αποκαλούσαν αζά, δηλαδή δημογέροντα. Επισκεύασε δρόμους, έχτισε σχολεία και εκκλησίες, οικοτροφεία, παρθεναγωγεία, γηροκομεία, αφιέρωσε θρησκευτικά αντικείμενα και εικόνες σε ναούς, πάντρεψε άπορα κορίτσια, κληροδότητε αλευρόμυλους, χτήματα στους συγχωριανούς του, δώρισε μετοχές της Εθνικής Τράπεζας για να πληρώνονται οι μισθοί των δασκάλων.

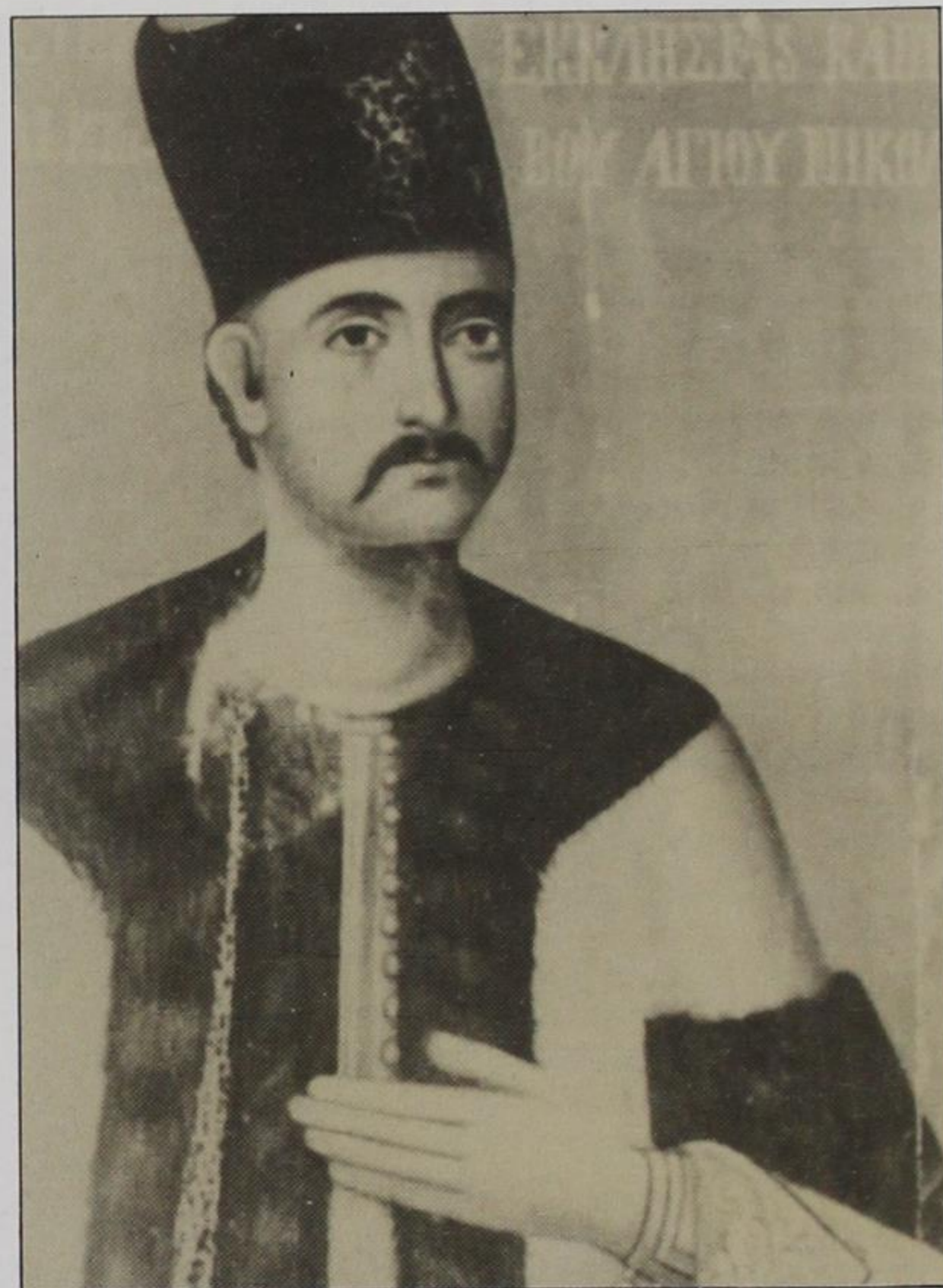
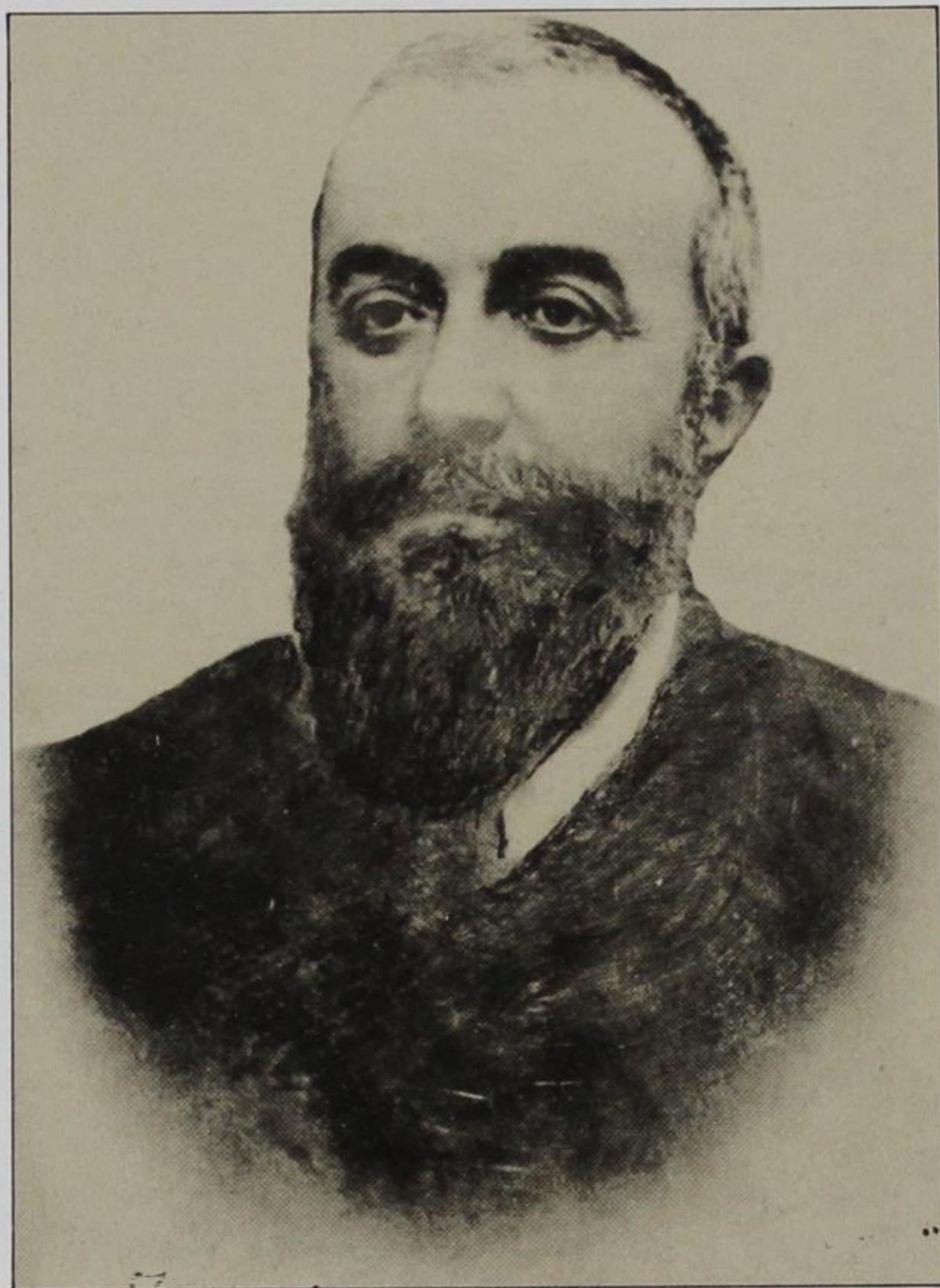
Φτωχός στην αρχή της ζωής του, γνώρισε κι ο ίδιος την ταλαιπωρία των χωρικών και τους κινδύνους που τούτοι διέτρεχαν για να περάσουν κάποιο ποτάμι. Ήταν φυσικό λοιπόν να δωρήσει για να χτιστούν, ή να επισκευαστούν, πολλά γεφύρια, με πρώτα και καλύτερα αναμεταξύ τους εκείνα της **Κόνιτσας** και της **Πλάκας**.

Ας περάσουμε τώρα στο Βασίλειο Τσιγαρίδα, που δεν είναι άλλος από το Μητροπολίτη της Λάρισας Βησσαρίωνα, γνωστό από πολλά κοινωφελή έργα, που εμπνεύστηκε και χρηματοδότησε, μάλιστα σε πολύ παλιότερους καιρούς και γι' αυτό δυσκολότερους. Μας τον θυμίζει ο Λαμπρίδης στα «Αγαθοεργήματα - Β!», σελ. 158, καθώς περιγράφει το γεφύρι του **Κοράκου** στη «Δριστενίτσα» της Άρτας. «...την περιώνυμον ταύτην γέφυραν έκτισε περί τα μέσα της 18ης εκατ. ο άγιος Βησσαρίων, μητροπολίτης τότε Λαρίσσης...».

Ανάμεσα στα κοσμικά όμως έργα που πλήρωσε ο μητροπολίτης Βησσαρίωνας, δεν ήταν μονάχα το γεφύρι του **Κοράκου**. Έδωσε για να χτιστούν ακόμα, το γεφύρι της **Πόρτας** στην πατρίδα του, της **Σαρακίνας** στον Πηνειό, και η λεγόμενη σήμερα «**Παλιοκαμάρα**» στη θέση Τόσκες Πορτής κοντά

5. Ευγένιος Πλακίδας από το Κουκούλι Ζαγορίου. (1856-1919).

6. Νούτσος Καραμεσίνης.

στο Μουζάκι της Αργιθέας. Φήμες φέρουν σαν δικό του έργο και το προηγούμενο γεφύρι της **Πλάκας**. Χρειάστηκε μάλιστα να ταξιδέψει σ' όλη τη βαλκανική, την Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία -το θέλει η παράδοση- για να εξοικονομήσει τα αναγκαία χρήματα.

Ο Βασίλειος Τσιγαρίδας, αλλιώς και Γκανάς, γεννήθηκε το 1489 στο συνοικισμό της Πόρτας -Παναγιάς, σήμερα Πύλη Τρικάλων. Οι γονείς του Σωτήριος και Μαρία, άνθρωποι ευσεβείς και τίμιοι, αποτέλεσαν παράδειγμα για τα παιδιά τους, που, απ' ότι ξέρουμε, τουλάχιστον δύο απ' αυτά ακολούθησαν το ιερατικό στάδιο. Ο Βασίλειος, σε ηλικία κιόλας δέκα χρόνων, πήγε στα Τρίκαλα, όπου υπηρέτησε υποτακτικός στο μετέπειτα λόγιο Μητροπολίτη Λαρίσας Μάρκο. Γρήγορα ανέβηκε την ιεραρχία του κλήρου -αναγνώστης, υποδιάκονος, διάκονος, πρεσβύτερος- και σε ηλικία 23 μόλις χρόνων αναδείχτηκε επίσκοπος Ελασσόνας και Δομενίκου. Το 1514 διορίστηκε εκκλησιαστικός εξάρχος Σταγών (Καλαμπάκας) κι όταν ύστερα από έξι χρόνια πέθανε ο πνευματικός του πατέρας Μητροπολίτης Μάρκος, τον διαδέχτηκε στο θρόνο της Μητροπόλεως Λαρίσης. Δικό του έργο τέλος, ας σημειωθεί, είναι και το περίφημο μοναστήρι του Ντούσικου, χτισμένο στις πλαγιές του Κόζιακα. Πέθανε σχετικά νέος,

το 1540, σε ηλικία 51 χρόνων.⁷

Ήταν τέτοια η ζωή του Μητροπολίτη Λαρίσας Βησσαρίωνα και τόσα πολλά τα έργα του, σε εποχή μάλιστα παντοδυναμίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας -σουλτάνος της ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής- που η εκκλησία αργότερα τον ανακήρυξε Άγιο για να τον γιορτάζει κάθε χρόνο στις 15 Σεπτεμβρίου. Σ' ένα από τα εικονίσματα που τον προσωπογραφούν, στο φόντο του, δεξιά του Αγίου, διακρίνεται κι η σιλουέτα μιας γέφυρας «δι' ής της πνιγμονής των υδάτων τους αδελφούς διέσωσε». Κι άλλοι όμως κληρικοί μεμονωμένοι, κάποτε ένα εκκλησιαστικό ίδρυμα σαν σύνολο, αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα και την αξία δημόσιων έργων σαν τα γεφύρια, χρηματοδότησαν αρκετά απ' αυτά, ανακουφίζοντας τον κόσμο. Θυμόμαστε τους Ηγούμενους Διονύσιο (μοναστηριού Προφήτη Ηλία Ελευθεροχωρίου), Αγάπιο (Βιλζης στο Ματσούκι), Καλλίνικο (Κιμίνης στους Καλαρρύτες), Σεραφείμ (Προφήτη Ηλία Βίτσας), τις μονές Μακραλέ-

6. Περισσότερα για τον Λαμπρίδη, βλέπε στο βιβλίο του Στάθη Δ. Λαμπρίδη: «Ιωάννης Λαμπρίδης (Ηπειρωτική Μέλισσα)», Αθήναι 1979.

7. Για το βίο του Μητροπολίτη και Αγίου σήμερα Βησσαρίωνα, βλέπε Συμ. Τσαμόπουλου: Ακολουθία Εορτάσιμος του εν Αγίοις Πατρός ημών Βησσαρίωνος Αρχιεπισκόπου Λαρίσης, Εν Αθήναις 1938.

7. Βασίλειος Τσιγαρίδας
(Μητροπολίτης Λάρισσας
Βησσαρίωνας) (1489-1540).

ξη και Σηλαιώτισσας, τον παπα-Νίκο τον Χατζη-
ϊωάννου, αλλά και τον Πατριάρχη Ιωάσαφ από το
Κράφι για τον οποίον ο Κρυστάλλης έγραψε: «...
την γέφυραν του Αράχθου έκτισε κάτωθεν του χω-
ριού τω 1568, ήν οι Γοτισταίοι κατέρριψαν κατά
την ΙΗ' εκατονταετηρίδα, χύνοντες εν άκρα εχεμυ-
θία εν καιρώ νυκτός όξος επ' αυτής, ίνα ανακόψω-
σιν ούτω την εις τα χωρία ταύτα της Πίνδου διάβα-
σιν των ατάκτων καταστρεπτικών αλβανικών στι-
φών, υπό των οποίων δεινώς έπασχον. Σήμερον ί-
χνη τινά μόνον των ερειπίων της γεφύρας σώζονται
επί της μιας όχθης του ποταμού και το όνομα Γεφύ-
ρι του Πατριάρχη...».⁸

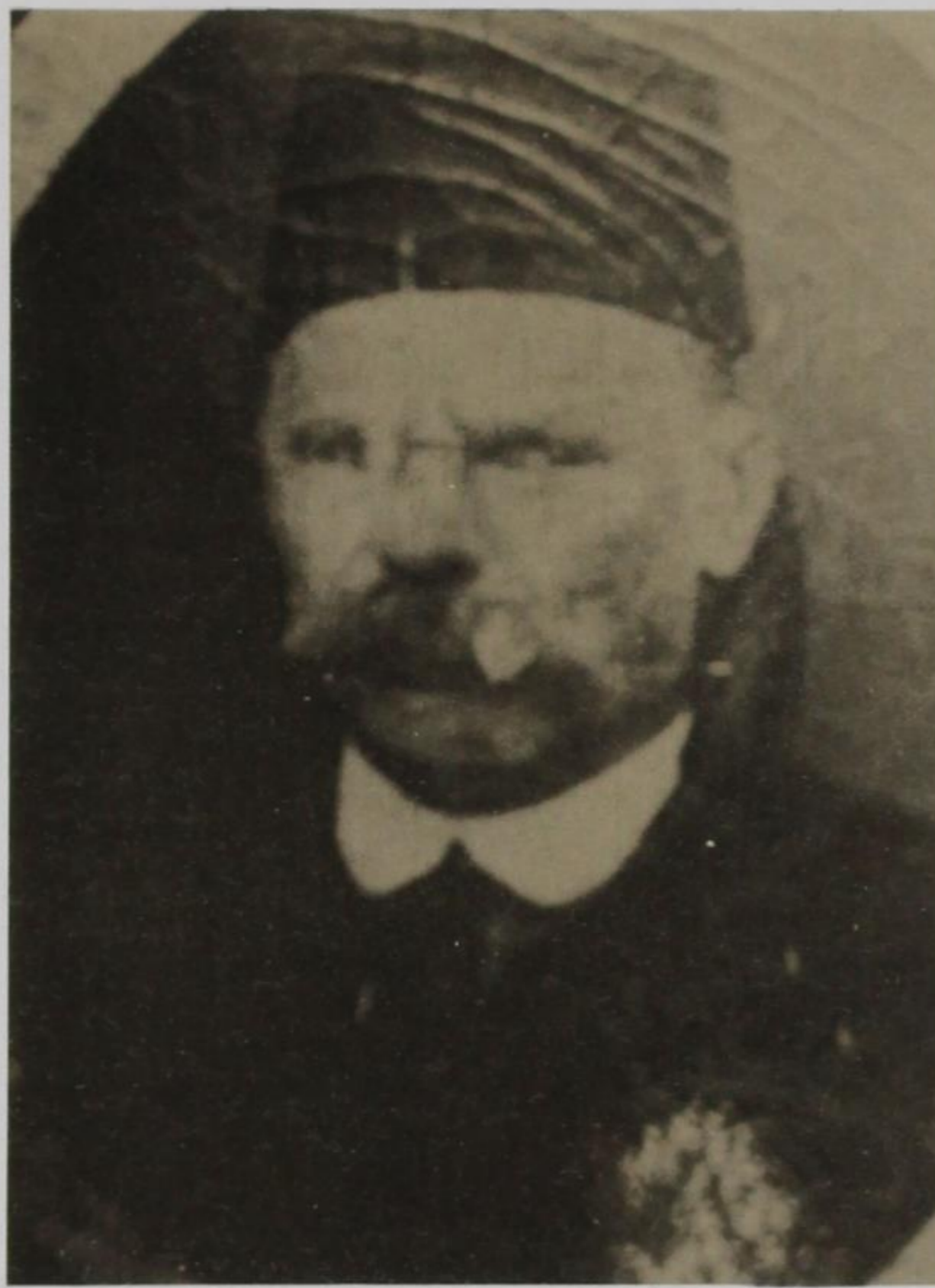
Ευεργέτες της μικρής και της μεγάλης πατρίδας
-για να περάσουμε στη συνέχεια στο Ζαγόρι- ανα-
δείχτηκαν μέλη της ονομαστής οικογένειας των
Πλακιδαίων από το Κουκούλι, και ιδιαίτερα ο Αλέ-
ξιος Πλακίδας και ο ανηψιός του από αδελφό Ευγέ-
νιος. Την αφορμή για να ασχοληθούμε μαζί τους,
μας τη δίνει και πάλι ο Λαμπρίδης, που, ύστερα από
την εκτεταμένη επισκευή που έκανε ο πρώτος στο
τρίτοξο γεφύρι του Καλόγερου, σημειώνει στα «Α-
γαθοεργήματά» του (Β') σελ. 81. «Η μεταξύ των
κωμών Κουκουλίου και Μπάγιας... (γέφυρα επι-
σκευάστηκε)... δια φλ. καισ. 400 παρά του εκ Κου-
κουλίου Αλεξίου Πλακίδα (1865)...»

Από τότε, το πανέμορφο γεφύρι του Καλόγερου, το
Καλογερίκο, έγινε περισσότερο γνωστό σαν γεφύρι
του Πλακίδα. Οι Πλακιδάιοι το πήραν υπό την
προστασία τους, σαν οικογενειακό τους πλέον γεφύ-
ρι, και φρόντιζαν συχνά για τη σωτηρία του όποτε
κινδύνευε. Έτσι και ο Ευγένιος Πλακίδας, χρόνια
αργότερα, το ξαναεπισκεύασε και μάλιστα με τη
διαθήκη του άφηνε εντολή και χρήματα να το προ-
σέχουν «... εκ των ετησίων τόκων μέρος να μοιρά-
ζεται εις τους πτωχούς, μέρος εις μισθοδοσίαν του
δευτέρου ιερέως, μέρος προς επισκευήν της οικίας
της οικογενείας Πλακίδα και της γεφύρας αυτής
και μέρος προς επιδιορθωμήν των οδών του χωρί-
ου...».

Ο Αλέξιος Πλακίδας, νεαρός ακόμη, αρχές του
προηγούμενου αιώνα, ανέβηκε στη Βλαχιά, όπου
κοντά στους εκεί ηγεμόνες, απόκτησε αξιώματα
(βαθμό του Σπαθαρίου) και πλούτη. Έζησε όμως
αρκετό καιρό και στην Οδησό. Από τη ξενιτιά
μακριά, όπου και πέθανε το 1866, με διαθήκη του,
θέλησε να βοηθούνται οι φτωχοί, να παντρεύονται
στο Κουκούλι άπορα κορίτσια, να συντηρείται η
εκκλησία του χωριού, να ανεγερθεί μεγαλόπρεπη
εκκλησία σ' όποιο ελληνικό μέρος αποφάσιζε ο
βασιλιάς, να λάβουν χρήματά του η εκκλησία του
Αγίου Τάφου, οι Άγιοί Απόστολοι της Αθήνας, το
νοσοκομείο του Ιάσιου, το μοναστήρι της Φανερω-
μένης στη Νάξο.

Ο ανηψιός του, γιός του αδελφού του Ανδρέα, ο
Ευγένιος Πλακίδας, ακολούθησε τα βήματά του και
τις ιδέες του. Γεννήθηκε κι αυτός στο Κουκούλι του
Ζαγοριού το 1856 και με συχνές επισκέψεις στη
Βλαχιά διατήρησε και αύξησε ακόμα περισσότερο
την εκεί ακίνητο περιουσία της οικογένειας. Ευερ-
γέτησε πολύ τους συγχωριανούς του όταν ήταν στη
ζωή, αλλά και μετά θάνατο, με τη διαθήκη του, παρ'
όλο που είχε πέσει το πατρικό του σπίτι στο Κου-
κούλι θύμα σοβαρής ληστείας (στοίχησε την απώ-
λεια τριών χιλιάδων χρυσών λιρών). Αυτός ήταν κι
ο λόγος που πέρασε τα τελευταία του χρόνια στα
Γιάννενα. Κληροδότησε με δωρητήριο έγγραφο
κατάθεσή του στην Εθνική Τράπεζα υπέρ του χωρι-
ού του για να βοηθούνται οι φτωχοί, πληρώνεται
ένας δεύτερος παπάς, συντηρείται μαζί με το σπίτι
του και το οικογενειακό γεφύρι, επισκευάζονται οι
δρόμοι και οι βρύσες, να μισθοδοτείται ένας ιεροκή-
ρυκας πτυχιούχος της Θεολογικής Σχολής που θα
περιόδευε το Ζαγόρι και θα δίδασκε. Φρόντισε τέ-
λος ακόμη να φτάσουν μεγάλα ποσά στο ναό της
Κοίμησης της Θεοτόκου Κουκουλίου, στο νοσο-
κομείο Χατζηκώστα, στη Ζωσιμαία Σχολή, στο Α-
ριμανδρειό και την Αγία Αικατερίνη. Ο Ευγένιος
Πλακίδας πέθανε αρχές του 1919 στα Γιάννενα.⁹

Απέναντι από το Κουκούλι, στην άλλη μεριά της
χαράδρας του Βίκου, βρίσκεται το Μονοδέντρι, πα-
τρίδα της μεγάλης και αρχοντικής οικογένειας των

8. Γεώργιος Καραγιάννης, από το Πεκλάρι (Πηγή) Κόνιτσας.

Μισιαίων. Αρχίζοντας από πολύ παλιά, προεπαναστατικά, τα μέλη της ευεργέτησαν πολλές φορές και με διάφορους τρόπους το Ζαγόρι. Το 1412 κιόλας, έχτισαν στο φρύδι της χαράδρας την Αγία Παρασκευή, ανακαίνισαν τον Άι-Γιώργη του Μονοδεντρίου το 1528, ανιστόρησαν τον τρούλο της εκκλησιάς του Άι-Μηνά στα 1733, όπως και της Παναγίας στη Βίτσα. Όχι λίγοι από τους Μισιαίους διετέλεσαν και γενικοί Προεστώτες του Ζαγοριού, προστατεύοντας και προεκτείνοντας ακόμη περισσότερο τα ειδικά προνόμια της περιοχής. Ένας μάλιστα απ' αυτούς, ο Αλέξιος Μ. Μίσσιος, ανέλαβε και χρηματοδότησε την κατασκευή δύο από τα πιο σημαντικά γεφύρια του τόπου. Να πώς το περιγράφει στα «Αγαθοεργήματα - Β'», σελ. 80, ο Λαμπρίδης: «... τεχνικώτατα ως επί το πλείστον και βαρύτιμοι επί των τριών του Ζαγοριού ποταμών εκτίσθησαν γέφυραι. Και επί μεν του Αώου ποταμού μίαν μόνον να μνημονεύσωμεν ενταύθα έχομεν, την της Βωβούσης, ην φκοδόμησεν (1748) ο άρχων Αλέξιος Μιχ. Μίσσιος και ην επεσκεύαζον οι απόγονοι αυτού μέχρι προ τριών δεκαετηρίδων...». Και λίγο παρακάτω, πάντα στην ίδια σελίδα, απαριθμώντας όλα τα γεφύρια του Ζαγοριού, σημειώνει και τη δεύτερη γέφυρα που ας σημειωθεί πήρε και το όνομα του χορηγού της: «... η μεταξύ

των κωμών Κουκούλιον και Βίτση παρά τω εκει υδρομύλω του Μίσσιου (1748)...».

Θα παραμείνουμε λίγο ακόμη στο Ζαγόρι, και πιο συγκεκριμένα στο χωριό Βραδέτο, για να γνωρίσουμε μια ακόμη ιστορική και ευεργετική για τον τόπο οικογένεια. Πραγματικά, πολλαπλά ωφέλησαν τα Ζαγοροχώρια οι Κοντοδημαίοι, και ειδικότερα τα δυο αδέρφια, Νούτσος και Τόλης Κοντοδήμος, με τις σοβαρές θέσεις που κατέκτησαν. Ο πρώτος, ο Νούτσος δηλαδή, ή Ιωάννης, πάνω στη Βλαχιά, πέτυχε κάνοντας τον έμπορο και κέρδισε πολλά. Όταν γύρισε στην πατρίδα, πλούσιος πια, διορίστηκε γενικός του Ζαγοριού προεστός και αποχτήσε τέτοια μεγάλη δύναμη, σε σημείο που να επιρρεάζει κι αυτόν ακόμα το Σουλτάνο. Δυστυχώς όμως, αυτό το «φλάμπουρο του Ζαγοριού και άστρι των Γιαννίνων», με τα τόσα πολλά κοινωφελή έργα, έμελλε να πέσει θύμα δολοφονίας από τη χήρα του τούρκου τοποτηρητή Σουλεϊμάν.

Ο άλλος αδελφός, ο Τόλης Κοντοδήμος, μορφωμένος σε μεγάλο για την εποχή βαθμό, διετέλεσε από το 1756 διερμηνέας της Γαλλικής Πρεσβείας στην Πόλη. Συμμερίστηκε την τάση για αγαθοεργίες του αδελφού του και συμμετείχε και αυτός, όσο μπορούσε, σε κοινωφελή έργα. Οι σημαντικότερες όμως ίσως ενέργειες των δύο αδελφών για το κοινό καλό, θα πρέπει να θεωρηθούν η χρηματοδότηση εκ μέρους τους τριών γεφυρών στον χώρο του κεντρικού Ζαγοριού. Να πώς εντοπίζει και μας τις συστήνει ο πάντα παρατηρητικός Λαμπρίδης (Αγαθοεργήματα - Β', σελ. 80):

- «...
 —) η μεταξύ των κωμών Σωποτσέλιον, Κουκούλιον και Μπάγια εκ μιας και μόνης αψίδος αποτελούμενη παρά του εκ Βραδέτου Νούτσου Κοντοδήμου (1750).
 —) η μεταξύ των κωμών Κουκουλίου και Μπάγιας εν τη θέσει Κουσιάργια παρά του Νούτσου Κοντοδήμου (1764) κτισθείσα.
 —) η μεταξύ των αυτών κωμών και ανατολικότερον της ειρημένης παρά του Τόλη Κοντοδήμου (1753)
 ...»

Στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να μνημονεύσουμε και δύο ξεχωριστούς Καπεσοβίτες άρχοντες, το Νούτσο Καραμεσίνη και το γιού του Αλέξη Νούτσο, που με αρκετά έξοδα επισκεύασαν, δύο φορές, το πρώτο απ' τα γεφύρια που παραπάνω ανέφερε ο Λαμπρίδης. Υπάρχουν βέβαια σήμερα και μερικοί που υποστηρίζουν, ότι τούτοι (ο Καραμεσίνης κι ο Νούτσος) δεν επισκεύασαν απλώς το συγκεκριμένο γεφύρι, αλλά το έχτισαν απ' την αρχή. Όπως και νά 'χει πάντως το πράγμα, φαίνεται πως ο Αλέξης

8. Κώστα Κρυστάλλη: Οι Βλάχοι της Πίνδου, στο «Απαντα» (Επιμέλεια Πολύβιου Βοβολίνη), σελ. 518.

9. Για τον Ευγένιο Πλακίδα και τους άλλους Πλακιδάιους, βλέπε, Κώστα Λαζαρίδη: Η Διαθήκη του Ευγένιου Πλακίδα και το Κουκούλι Ζαγοριού, Γιάννινα 1969.

Νούτσος σίγουρα χρηματοδότησε πρώτος τουλάχιστον ένα άλλο γεφύρι, αυτό ψηλά στο Σκαμνέλι, το 1812.

Ο Γεώργιος Βίκας, ή Μπίκας, γεννήθηκε στο ζαγορίσιο χωριό Τσεπέλοβο, αρχές του προηγούμενου αιώνα. Παρ' όλο που οι πλουσιοπάροχες δωρεές του με αποδέκτη το πανελλήνιο δίκαια τον κατέταξαν στην τάξη των μεγάλων, των εθνικών ευεργετών, έμεινε περισσότερο γνωστός από τη χρηματοδότηση και τη μετέπειτα μέριμνα για συντήρηση του περίφημου, εξαφανισμένου σήμερα, γεφυριού του **Λυκόστομου**. «... ανωκοδώνησε (1861) δια 477.000 γρ. ο εκ. Τσεπελόβου μέγας του έθνους ευεργέτης Γεώργιος ο Μπίκας...» μαρτυρεί ο Λαμπρίδης στα «Αγαθοεργήματά» του, Μερ. Β!, σελ.9. Έφυγε νέος για την Οδησό, όπου εμπορευόμενος πλούτισε πολύ. Πατριώτης και φιλόανθρωπος όπως ήταν, σχεδόν αμέσως άρχισε να στέλνει, κάθε χρόνο, από 5.000 γρόσια στους φτωχούς του χωριού του, που, εξ αιτίας χρεών, κινδύνευαν να χάσουν το σπίτι τους, συνηθισμένο τότε γεγονός. Ήταν αυτό η αρχή των ευεργεσιών του που έμελλε να συνεχιστούν σ' όλη του τη ζωή και να κορυφωθούν με τη διαθήκη του. Πρόχειρα θυμόμαστε: αποστολή βιβλίων για σύσταση βιβλιοθήκης στο χωριό, χρημάτων για διατήρηση Παρθεναγωγείου, μεγάλη βοήθεια στο Πανεπιστήμιο, την Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, το Αμαλίειο Ορφανοτροφείο, το νοσοκομείο της Αθήνας, το Γηροκομείο, πράξεις που τελικά του χάρισαν το παράσημο των Ταξιαρχών του Σωτήρος. Πέθανε στην Οδησό στις 28 Ιουνίου του 1868.

Ομολογούμε πως εδώ, είπαμε ελάχιστα για το Γεώργιο Μπίκα, και σχεδόν τίποτα για τη σχέση του -πραγματικά ενδιαφέρουσα - με το γεφύρι του **Λυκόστομου**. Έγινε όμως έτσι, γιατί στα επόμενα υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για αυτήν ακριβώς τη σχέση, που μάλιστα εκτός των άλλων αφήνει έμμεσα πλην χαρακτηριστικά να προδοθεί η πονηρή συμπεριφορά όχι και τόσο λίγων επιτήδειων που στην ανέγερση σημαντικών έργων - τέτοια θεωρούνταν τα γεφύρια - έβλεπαν ευκαιρία για εκμετάλλευση και προσωπικό πλουτισμό.

Και κάπου σ' αυτό το σημείο ας σταματήσουμε. Θα μπορούσε βέβαια να συνεχιστεί για πολύ ακόμη τούτη η εξιστόριση του βίου μικρών και μεγάλων Ηπειρωτών ευεργετών, που ανάμεσα στα «... άλλα καλά που κάμαν, φτιάξαν και γιοφύρια» - ας είναι καλά ο Λαμπρίδης που φρόντισε να διασώσει τα ονόματά τους. Όμως δεν είναι αυτός ο σκοπός μας. Με τις πεντέξι - γιατί όχι τυχαίες - βιογραφίες που παραθέσαμε, θελήσαμε να φανεί το όλο κλίμα, η φορτισμένη ατμόσφαιρα, στην οποία η οικονομική τότε αναλαμπή και η πατριδολατρεία του Ηπειρώτη μπόρεσαν σιγά-σιγά να μετατρέψουν τις πρόχειρες

και επικίνδυνες ξυλοδεσιές σε πανέμορφα και αιώνια πετρογέφυρα. Με λίγα λόγια, εξασφάλιζε τιμή και δόξα όποιος - με, ή χωρίς άλλες ευεργεσίες -ξόδευε για να χτιστεί ένα στέρεο γεφύρι. Παραμένει ενδεικτικό το περιστατικό του Θιακογιάννη, ήρωα και χορηγού της τελευταίας κατασκευής (17ος αιώνας) του γεφυριού της **Άρτας**, που ανάγκασε δικαστικώς το δανειστή του να δεχτεί το οφειλόμενο σ' αυτόν ποσό. Δεν ήθελε να μοιραστεί με άλλον τέτοια τιμή. Πολύ παραστατικά διηγείται ο Λαμπρίδης, «... ανεκαίνισε (τη γέφυρα της **Άρτας**) παντοπώλης τις Ιωάννης ή Θειακογιάννης, εδραιότατα ερείσας αυτήν επί δέκα και τριών αψίδων. Λέγεται ότι ούτος εις καδίσκους ελαίου, ούς εν τω λιμένι Κοπρίνης είχεν αγοράσει, εύρε χρυσόν, όνπερ μετά του στερήματος αυτού και γρ. 280 -δανεισθέντων αυτώ παρά τινός των προυχόντων οθωμανών Χούσου Μπέυ -εδαπάνησε προς ανακαίνισιν ταύτης. Άξιον δε πολλής σημειώσεως είναι, ότι ο Θειακογιάννης ηνάγκασε δικαστικώς τον δανειστήν αυτού να λάβη τα ειρημένα 280 γρ. και τούτο, διότι ο Χούσου Μπέυς απειποιείτο την παραδοχήν αυτών, ίνα συμμετέχη και αυτός της αγαθοεργίας ταύτης...». (Αγαθοεργήματα, Β, σελ. 158).

Κοινωνική καταξίωση λοιπόν η χρηματοδότηση της κατασκευής ενός γεφυριού, γεγονός που συμμερίστηκαν και επεδίωξαν και οι ίδιοι οι Τούρκοι, κάποτε κι αυτοί ακόμη οι ληστές που καταδιώκονταν από τις αρχές. Όσον αφορά τους πρώτους, τους αλλόθρησκους χορηγούς, ο Λαμπρίδης έσωσε αρκετών τέτοιων τα ονόματα — Λουφτίτ Πασσάς, Μουσταφά Αγάς (Σπανός), Αζίζ Αγάς, Μπαλκίζ Χανούμ, Καμπέρ Αγάς, Αληζότ Πασάς, Χασάν Μπέης, Αλή Πασάς, Μουσταφά Τζανέτης, Αχμέτ Κουρτ Πασιάς. Για τους δεύτερους, τους ληστές, είναι γνωστή η χειρονομία του περιβόητου Νίκου Ζάμπρου, που το 1854, με έξοδά του, χτίστηκε στο Βόιο το γεφύρι της **Χρυσανγής**. Ο ίδιος επέβλεπε το χτίσιμο κρυμμένος, λένε, πίσω από κοντινό νερόμυλο.

Μέχρι και στο δικό μας - τουλάχιστον στις αρχές του - αιώνα, οι Ηπειρώτες δεν έπαψαν να δωρίζουν για να στηθεί κάποιο γεφύρι, αφήνοντας μ' αυτό τον τρόπο το όνομά τους στο χρόνο. Δεν υπήρχε βέβαια πια ο Λαμπρίδης να το περάσει στην ιστορία γραπτά, αλλά φρόντισε δίκαια για την υστεροφημία τους η παράδοση. Όλοι ξέρουν σήμερα, για παράδειγμα, στην Πηγή της Κόνιτσας, το παλιό Πεκλάρι, πως όταν επέστρεψε «καζαντισμένος» ο συγχωριανός τους Γεώργιος Καραγιάννης από τη Βλαχιά - μετά το 1900 - ανάμεσα στα άλλα καλά που έκανε, ήταν να ξοδέψει και για το γεφύρι δίπλα από το χωριό. Ο ίδιος πλήρωσε για να χτιστεί και το άλλο, έξω από την Κόνιτσα, στη θέση «Μπούση», το λεγόμενο γεφύρι της **Τοπόλιτσας**(1906).

Εικ. 8.

